

PIOTR MAJER

CZY BISKUP DIECEZJALNY MOŻE WPŁYWAĆ
NA DECYZJE SWEGO SĄDU?
REFLEKSJE NA KANWIE WYPOWIEDZI PAPIEŻA FRANCISZKA
DO TRYBUNAŁU ROTY RZYMSKIEJ Z 29 STYCZNIA 2021 R. *

WSTĘP

Tradycyjnie na początku roku kalendarzowego papież spotyka się z członkami Roty Rzymskiej¹ (nie czyni tego tak regularnie wobec innych dykasterii Kurii Rzymskiej) i wygłasza do nich przemówienie, którego treścią są zazwyczaj kluczowe zagadnienia związane ze sprawowaniem władzy sędziowskiej w Kościele, naturą człowieka, doktryną o małżeństwie i rodzinie czy szeroko rozumianą kulturą prawną. Choć bezpośrednim adresatem papieskich wypowiedzi jest zgromadzony na audiencji Trybunał Apostolski w pełnym składzie – nie tylko audytorzy rotalni (sędziowie), ale także inni urzędnicy oraz adwokaci – słowa Biskupa Rzymu odnoszą się do całego Kościoła, a w szczególności do wszystkich lokalnych sądów kościelnych. Przemówienia papieskie nie mają charakteru czysto kurtuazyjnego, nie mają

Ks. dr hab. PIOTR MAJER, prof. UPJP2 – kierownik Katedry Kanonicznego Prawa Małżeńskiego, Wydział Prawa Kanonicznego na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie, ul. Kanonicza 9, 31-002 Kraków; e-mail piotr.majer@upjp2.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9516-8839>.

* Artykuł powstał w wyniku realizacji projektu badawczego o nr 2019/33/B/HS5/02465 finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki. Tematyka sprawowania przez biskupa władzy sędziowskiej oraz niezależności w działaniu sądownictwa kościelnego łączy się z głównym nurtem badań poświęconych odpowiedzialności biskupów.

¹ Zgodnie z art. 126 konstytucji apostolskiej *Pastor Bonus* o Kurii Rzymskiej Trybunał Roty Rzymskiej „pełni z reguły funkcję najwyższego sądu apelacyjnego Stolicy Apostolskiej dla ochrony praw w Kościele, troszczy się o jedność orzecznictwa oraz swymi orzeczeniami służy pomocą trybunałom niższych stopni”.

też mocy ustawy, ale dotycząc istotnych zagadnień prawnych, jako magisterium Biskupa Rzymu stanowią wykładnię prawa i są inspiracją dla sądów kościelnych i wszystkich zajmujących się kanonicznym prawem procesowym i małżeńskim². Warto w tym miejscu przywołać słowa z przemówienia Benedykta XVI z 26 stycznia 2008 r. na temat znaczenia przemówień Biskupa Rzymu do Roty Rzymskiej: „są one bezpośrednim drogowskazem dla działalności wszystkich trybunałów Kościoła, wyjaśniają bowiem w sposób autorytatywny, co jest istotne w odniesieniu do rzeczywistości małżeństwa”³.

Oczywiście, nie wszystkie wypowiedzi papieskie kierowane do Roty Rzymskiej mają tę samą wagę. Są wypowiedzi znaczące, którym nadaje się walor interpretacji autentycznej (kan. 16 § 1 KPK), do których nawiązuje się w piśmiennictwie i w orzecznictwie⁴, ale są też i takie, które sprawiają wrażenie improwizowanych i którym z pewnością nie można przyznawać kierunkowego znaczenia dla sądownictwa kościelnego⁵.

Fragment papieskiego przemówienia do Trybunału Roty Rzymskiej z 29 stycznia 2021 r.⁶ niewątpliwie zwróci uwagę wielu komentatorów. Ojciec Święty, obok ważkiego zagadnienia *bonum familiae*, a zwłaszcza obowiązku

² Na temat waloru prawnego papieskich wystąpień do Roty zob. m.in. U. NAVARRETE, *Introduzione*, [w:] *Le allocuzioni dei sommi pontefici alla Rota romana (1939-2003)*, red. G. Erlebach, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2004, s. 7-15; J. LLOBELL, *Sulla valenza giuridica dei Discorsi del Romano Pontefice al Tribunale Apostolico della Rota Romana*, „*Ius Ecclesiae*” 17 (2005), s. 547-564; U. NAVARRETE, *Derecho matrimonial canónico. Evolución a la luz del Concilio Vaticano II*, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos 2007, s. 1106-1122; R. RODRÍGUEZ CHACÓN, *Las «allocuciones» del Papa al Tribunal de la Rota Romana y su valor jurídico*, [w:] *Cuestiones actuales de Derecho Canónico y Derecho Eclesiástico del Estado: actas de las XXXIV Jornadas de Actualidad Canónica, organizadas por la Asociación Española de Canonistas en Madrid, 23-25 de Abril de 2014*, red. J. Bosch, Madrid: Dykinson 2015, s. 23-69. Zob. też: T. ROZKRUT, *Jan Paweł II do Roty Rzymskiej (1979-2003)*, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2003; W. GÓRALSKI, *Znaczenie, rola i zadania Roty Rzymskiej w świetle przemówień papieskich wygłoszonych do tego trybunału w latach 1939-2007*, „*Ius Matrimoniale*” 13 (2008), s. 43-78.

³ AAS 100 (2008), s. 87.

⁴ Do takich należy nie tylko słynna wypowiedź Piusa XII z 1 października 1942 r. (AAS 34 [1942], s. 338-343) dotycząca pewności moralnej, ale także inne przemówienia, Piusa XII, św. Pawła VI i św. Jana Pawła II, które w urzędowym wydaniu Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. wymieniane są pośród źródeł obowiązujących kan. 1432, 1607, 1608 §§ 1-4, 1611, 4°, 1612 § 1, 1614. Zob. *Codex Iuris Canonici. Fontium annotatione et indice analythico alphabetico auctus, ed. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 1989, s. 397, 438, 440.

⁵ Zob. R. RODRÍGUEZ CHACÓN, *Las «allocuciones»*, s. 30.

⁶ FRANCISZEK, *Droga eklezjalna z rodzinami i dla rodziny. Przemówienie na rozpoczęcie roku sądowego Trybunału Roty Rzymskiej (29.01.2021)*, „*L'Osservatore Romano*”, wyd. polskie, 41 (2021), nr 2, s. 12.

uwzględniania dobra rodziny przy orzekaniu o nieważności małżeństwa, powrócił do tematu osobistej odpowiedzialności biskupa za sprawowanie funkcji sędziowskiej w powierzonym mu Kościele partykularnym. Uczynił to przy okazji podziękowania, z którym zwrócił się do ówczesnego dziekana Roty Rzymskiej, nawiązując do instytucji procesu skróconego ustanowionego w motu proprio *Mitis iudex Dominus Iesus* z 15 sierpnia 2015 r.⁷ Papież odnosząc się do procesu skróconego – czyli tego, w którym sędzią jest osobiście biskup diecezjalny⁸ – przytoczył rozmowę, którą odbył z jednym z biskupów:

Pamiętam, że wkrótce po promulgowaniu procesu skróconego zadzwonił do mnie pewien biskup i powiedział: «Mam taki problem — pewna dziewczyna chce wziąć ślub w Kościele; parę lat temu już wzięła ślub kościelny, ale została zmuszona do wyjścia za męża, bo była w ciąży [...] Zrobiłem wszystko, poprosiłem księdza, żeby pełnił funkcję wikariusza sądowego, innego, żeby przyjął rolę obrońcy węzła [...] A świadkowie, rodzice mówią, że tak, że została zmuszona, że tamto małżeństwo było nieważne. Proszę mi powiedzieć, Wasza Świątobliwość, co mam zrobić» — zapytał mnie ten biskup. A ja zapytałem: «Powiedz mi, czy masz pod ręką pióro?» — «Tak». — «Podpisz. Ty jesteś sędzią, bez wielkich ceremonii».

⁷ FRANCISCUS, *Litterae apostolicae motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus» quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur*, 15.08.2015, AAS 107 (2015), s. 958-970; tekst polski [w:] FRANCISZEK, *List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (tekst łacińsko-polski)*, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2015.

⁸ Zob. znowelizowane kan. 1683-1687 KPK. Pierwszym warunkiem wszczęcia procesu skróconego jest wniesienie skargi o nieważność przez oboje małżonków, albo przez jedno z nich, ale za zgodą drugiego. Drugim warunkiem jest istnienie tak oczywistych okoliczności faktycznych i osobowych, iż nieważność małżeństwa jawi się jako ewidentna, a przeprowadzanie drobiazgowego postępowania dowodowego nie wydaje się konieczne. W procesach skróconych formalności procesowe są ograniczone do minimum, a dowody – jeśli to możliwe – mają być zbierane w ramach jednego posiedzenia sądu. Nie zajmuje się tym osobiście biskup, ale w jego imieniu czyni to instruktor sprawy. Po zebraniu dowodów i wypowiedzeniu się obrońcy węzła, biskup winien zapoznać się z aktami sprawy i jeśli na ich podstawie zyska moralną pewność co do nieważności małżeństwa, po zasięgnięciu opinii instruktora oraz doradcy zwanego asesorem, może wydać wyrok stwierdzający nieważność. Jeśli natomiast nie uzyska pewności moralnej o tym, iż małżeństwo zostało zawarte nieważnie, nie wydaje wyroku negatywnego, jak dzieje się w zwyczajnym postępowaniu, ale dekretem odsyła sprawę do procesu zwyczajnego. Spośród licznych opracowań na temat procesu skróconego zob. P. MAJER, *Proces małżeński skrócony przed biskupem*, [w:] *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” papieża Franciszka*, red. P. Skonieczny, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2015, s. 163-217; M. DEL POZZO, *Il processo matrimoniale più breve davanti dal vescovo*, Roma: EDUSC 2016; W. GÓRALSKI, *Proces małżeński skrócony przed biskupem*, Płock: Płocki Instytut Wydawniczy 2017; L.P. TKACZYK, *El proceso más breve en la nueva normativa del M.P. «Mitis Iudex Dominus Iesus». Su especialidad y pautas de desarrollo*, Pamplona: EUNSA 2019.

Wypowiedź papieża, w której relacjonuje, jak zachęcał jednego z biskupów do samodzielnego podjęcia decyzji w sprawie o nieważność małżeństwa, wbrew stanowisku sądu kościelnego powołanego przez tegoż biskupa⁹, może rodzić wątpliwości. Czy biskup może zmienić decyzję sądu? Czy może w ogóle wpływać na konkretne postępowanie sądowe? Faktem jest, że to biskup diecezjalny powołuje sąd kościelny, który w jego imieniu sprawuje władzę sądowniczą. W jakim zakresie można zatem mówić o niezawisłości sądu kościelnego względem samego biskupa?

„SAM BISKUP JEST SĘDZIĄ”

Tytuł tego punktu stanowi cytat z motu proprio *Mitis iudex Dominus Iesus*. Osobiste zaangażowanie biskupa diecezjalnego w wykonywanie władzy sądowniczej jest jednym z filarów reformy sądownictwa kościelnego przeprowadzonej przez papieża Franciszka¹⁰. Centralna pozycja biskupa w sądownictwie kościelnym w Kościele partykularnym jest fundamentem tej reformy¹¹. Papież wielokrotnie kładł nacisk na odpowiedzialność biskupa diecezjalnego za sprawowanie sądów w powierzonym mu Kościele partykularnym – nie tylko odpowiedzialność, którą można określić jako „instytucjonalną”

⁹ Ze słów papieża można jednak wnioskować, że w diecezji, o której mowa, nie było ustanowionego sądu kościelnego, a biskup jedynie doraźnie wyznaczył dwóch duchownych, którzy mieli zająć się sprawą małżeńską. Niemniej jednak podane informacje są zbyt lakoniczne, by móc szerzej odnieść się do konkretnego przypadku. Podobnie nie ma wystarczających danych, by móc jednoznacznie twierdzić, że papież zachęcał biskupa do zmiany wyroku, bowiem nie wiadomo, czy taki wyrok zapadł i czy w ogóle sprawa formalnie została wszczęta. Dlatego w żadnym razie nie należy odczytywać niniejszego artykułu jako krytyki papieża Franciszka czy też polemiki z nim. Przytoczone przez Ojca Świętego wydarzenie stanowiło jedynie inspirację do podjęcia tematu.

¹⁰ „Aby postanowienia Soboru Watykańskiego II zostały ostatecznie zastosowane w praktyce w tak ważnej kwestii, postanowiono wyraźnie stwierdzić, że biskup osobiście w swoim Kościele, w którym jest ustanowiony pasterzem i głową, tym samym jest sędzią wobec wiernych, którzy zostali mu powierzeni. Należy zatem oczekiwać, że zarówno w dużych jak i małych diecezjach biskup osobiście da sygnał do odnowy struktur kościelnych, oraz że nie pozostawi on całkowicie funkcji sądowniczej w sprawach małżeńskich urzędowi kurialnym”. FRANCISZEK, *Motu proprio Mitis iudex Dominus Iesus*, Preambuła, III. Motu proprio jedynie ogólnie odwołuje się do magisterium Soboru Watykańskiego II, bez odniesienia do konkretnych dokumentów, co celnie dostrzega M. MINGARDI, *Il ruolo del vescovo diocesano*, [w:] *La riforma dei processi matrimoniali di Papa Francesco. Una guida per tutti*, Milano: Ancora 2016, s. 92-93.

¹¹ Zob. R. RODRÍGUEZ-OCAÑA, *Retos que presenta la conversión de la justicia en la Iglesia a la luz del m.p. «Mitis Iudex Dominus Iesus»*, Stato, Chiese e pluralismo confessionale. Rivista telematica, <https://www.statoechiese.it/contributi/retos-que-presenta-la-conversion-de-la-justicia-en-la-iglesia-a-la-luz-del/chiesa-cattolica> [dostęp: 15.03.2021].

(ustanowienie sądu, mianowanie odpowiednich osób, troska o zapewnienie warunków funkcjonowania, wydanie odpowiednich aktów prawnych przewidzianych w przepisach prawa kanonicznego), ale odpowiedzialność „osobistą”, czyli samodzielne podejmowanie decyzji i rozstrzyganie spraw przez biskupa. Biskup zatem w wizji Franciszka to nie tylko *moderator sądu* dbający o to, by mianowani przezeń wykwalifikowani sędziowie w jego imieniu rozpoznawali sprawy, sprawiedliwie i bez opóźnień rozstrzygali spory i wydawali wyroki, ale *sędzia*, który osobiście i bez korzystania z urzędów zastępczych (do których zalicza się wikariusza sądowego) autonomicznie podejmuje decyzję o rozstrzygnięciu sporu.

W ten sposób – jak podkreśla się w doktrynie¹² – papież powraca do praktyki z pierwszych wieków, kiedy to pasterze osobiście sprawowali władzę sakramentalną, obejmującą również rozstrzyganie sporów¹³.

Takie stanowisko papieża jest oczywiście w pełni zgodne z zasadami ustrojowymi Kościoła wynikającymi z Objawienia, gdzie biskupi, jako następcy apostołów, są powołani do przewodzenia ludowi Bożemu. Sprawują władzę nie w imieniu papieża – choć to przez Biskupa Rzymskiego są ustanawiani – ale w imieniu samego Chrystusa¹⁴, od którego ową władzę otrzymują: „Biskupi kierują powierzonymi sobie poszczególnymi Kościołami jako zastępcy i legaci Chrystusa”¹⁵. Sprawowana przez nich władza jest „własna, zwyczajna i bezpośrednia, choć jej wykonywanie jest kierowane w ostatecznej instancji przez najwyższą władzę Kościoła, i ze względu na dobro Kościoła lub wiernych może być w pewnej mierze ograniczane. Na mocy tej władzy biskupi mają święte prawo i obowiązek wobec Pana stanowienia

¹² Zob. P.V. PINTO, *Los Procesos en el Código de Derecho Canónico. Comentario sistemático al libro VII después de la reforma del papa Francisco con el M.p. Mitis Iudex Dominus Iesus*, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos 2021, s. 101-102.

¹³ Na temat aspektu historycznego sprawowania władzy sędziowskiej przez biskupa zob. J. SALEGUI URDANETA, *La potestad judicial en la diócesis*, „Cuadernos Doctorales” 23 (2009), s. 54-57; R. KANTOR, *Posługa sędziowska biskupa w starożytności chrześcijańskiej*, „Annales Canonici” 6 (2010), s. 201-211; M. DEL POZZO, *Il processo matrimoniale più breve*, s. 41-56; G. RABINO, *«Ipse Episcopus iudex»: ritorno alla tradizione canonica?*, Stato, Chiese e pluralismo confessionale. Rivista telematica, <https://www.statoechiese.it/%20contributi/ipse-episcopus-iudex-ritorno-alla-tradizione-canonica> [dostęp: 15.03.2021]; W. GÓRALKI, *„Processus brevior coram episcopo” – czy zupełnie „novum”?*, „Kościół i Prawo” 8 (2019), nr 1, s. 171-181.

¹⁴ JAN PAWEŁ II, *Posynodalna adhortacja apostołska „Pastores gregis” o biskupie, służce Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata*, 16.10.2003, Watykan: Libreria Editrice Vaticana 2003, nr 43.

¹⁵ SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, *Constitutio dogmatica de Ecclesia «Lumen gentium»* (21.11.1964), AAS 57 (1965), s. 5-67; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Tekst polski. Nowe tłumaczenie, Poznań: Pallottinum 2012, s. 130 [dalej: LG].

praw dla tych, którzy zostali powierzeni ich władzy, sprawowania sądów i kierowania wszystkim, co należy do dziedziny kultu oraz apostołatu”¹⁶.

Poza tym, że władza biskupia obejmuje też „sprawowanie sądów” – do czego za chwilę powrócimy – należy podkreślić, że Sobór określa tę władzę jako „własną” (*potestas propria*). Ten przymiot wskazuje na to, że podmiot piastujący urząd kościelny, któremu przypisana jest władza własna, reprezentuje w danej wspólnotie Chrystusa-Głowę¹⁷. Stąd urzędy związane z władzą własną określane są jako urzędy „podstawowe”, natomiast urzędy, z którymi związana jest władza zastępcza (*potestas vicaria*), zwane są „pomocniczymi”¹⁸. Bardziej wyrazista jest nomenklatura łacińska – urzędy podstawowe to *officia capitalia* – od łac. *caput*, czyli głowa¹⁹, natomiast urzędy pomocnicze to *officia vicaria*. Podstawą podziału na urzędy podstawowe i pomocnicze jest umiejscowienie danego urzędu w strukturze hierarchicznej Kościoła jako Mistycznego Ciała Chrystusa, zwłaszcza w relacji Głowa-Ciało²⁰. Urzędami podstawowymi są przede wszystkim Biskup Rzymski oraz biskupi stojący na czele diecezji²¹.

Konsekwencją takiego umiejscowienia urzędu biskupa diecezjalnego jest jego szczególna pozycja w hierarchicznej strukturze Kościoła, również w odniesieniu do władzy sądowniczej. Do biskupa diecezjalnego należy rządzenie powierzonym mu Kościołem partykularnym, z władzą ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą, zgodnie z przepisami prawa (kan. 391 § 1 KPK). Ze względu na zasady ustrojowe, w Kościele nie ma wprawdzie Monteskiuszowskiego *podziału* trzech władz między różne podmioty – cała władza skupiona jest w podmiocie sprawującym urząd podstawowy, czyli w przypadku diecezji w biskupie diecezjalnym – ale można mówić o *rozdzieleniu* funkcjonalnym owych trzech władz, tak iż wiadomo, kiedy biskup pełni funkcję ustawodawczą, wykonawczą lub sądowniczą²².

¹⁶ LG 27.

¹⁷ Zob. Kol 1, 18; LG 7.

¹⁸ Zob. R. SOBAŃSKI, *Komentarz do kan. 131*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. I: *Księga I. Normy ogólne*, red. J. Krukowski, Poznań: Pallottinum 2003, s. 216.

¹⁹ Dlatego, etymologicznie rzecz ujmując, *officia capitalia* powinny być określane jako urzędy „główne”.

²⁰ Zob. *Catechismus Catholicae Ecclesiae*, Libreria Editrice Vaticana 1997; tekst polski [w:] *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań: Pallottinum 1994, s. 197-200, nr 787-796.

²¹ Zob. A. VIANA, *Oficio capital*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, red. J. Otaduy, A. Viana, J. Sedano, t. V, Cizur Menor (Navarra): Thomson Reuters Aranzadi 2012, s. 684-686.

²² Zob. obszernie na ten temat F. HANSEN, *The unity and threefold expression of the «Potestas Regiminis» of the diocesan bishop – Cann. 381 § 1 and 391*, Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana 2014. Należy wskazać przy tym na konieczność korekty tłumaczenia kan. 135 § 1 KPK.

W myśl postanowienia kan. 381 § 1 KPK, biskupowi diecezjalnemu w powierzonych mu diecezji przysługuje wszelka – a więc i sądownicza – władza zwyczajna, własna i bezpośrednia, jaka jest wymagana do sprawowania jego pasterskiego urzędu, z wyłączeniem tych spraw, które na mocy prawa lub dekretu papieża są zarezerwowane dla najwyższej lub innej władzy kościelnej. Sprawy, które w zakresie władzy sądowniczej prawo wyłącza z kompetencji biskupa diecezjalnego, określają kan. 1405 § 1-3 KPK²³, 1419 § 2 KPK, 1427 § 1-2 KPK, a także motu proprio Jana Pawła II *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 30 kwietnia 2001 r.²⁴ wraz z towarzyszącymi mu Normami proceduralnymi Kongregacji Nauki Wiary, znowelizowanymi dnia 21 maja 2010 r.²⁵, które zawierają przepisy dotyczące sądenia za przestępstwa zastrzeżone Kongregacji Nauki Wiary.

Gdy chodzi o władzę sądowniczą biskupa diecezjalnego, to opierając się na wyżej wspomnianych ustrojowych zasadach teologicznych, biskup jest w diecezji *iudex natus*, czyli „pierwszym sędzią”²⁶ albo „sędzią z natury”²⁷, ustanowionym w swym Kościele partykularnym sędzią „na mocy Bożego prawa”²⁸, a nie z nadania najwyższej władzy kościelnej. Wymierzanie spra-

W dotychczasowym oficjalnym przekładzie zatwierdzonym przez Konferencję Episkopatu Polski czytamy, iż: „Władza rządzenia *dzieli się* na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą”. Tymczasem w tym przypadku należy posłużyć się innym tłumaczeniem czasownika „distinguere” – „wyróżniać, rozróżniać, odróżniać”. Dlatego poprawny przekład kan. 135 § 1 winien brzmieć: „We władzy rządzenia *wyróżnia się* władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą”.

²³ Wylicza on tzw. *causae maiores*, zarezerwowane do sądenia osobiście Biskupowi Rzymskiemu lub Stolicy Apostolskiej. Zob. J. KRUKOWSKI, *Causae maiores*, [w:] *Leksykon Prawa Kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin: Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa KUL 2019, kol. 365-367. O wszystkich przypadkach niewłaściwości absolutnej biskupa diecezjalnego w rozpoznawaniu spraw zob. L.P. TKACZYK, *El proceso más breve*, s. 45-47. Należy także mieć na uwadze, że władza sądownicza przysługuje biskupowi tylko w pierwszej instancji, z możliwością odwołania się do instancji wyższej, określonej przez najwyższą władzę kościelną.

²⁴ IOANNES PAULUS II, *Litterae apostolicae motu proprio datae «Sacramentorum Sanctitatis Tutela» quibus Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis promulgantur*, 30.04.2001, AAS 93 (2001), s. 737-739.

²⁵ CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Normae de gravioribus delictis*, 21.05.2010, AAS 102 (2010), s. 419-431; tekst polski: „L’Osservatore Romano”, wyd. polskie, 31 (2010), nr 10, s. 53-56.

²⁶ Zob. P. MALECHA, *Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego w procesie sądowym małżeńskim po ogłoszeniu motu proprio „Mitis Iudex” papieża Franciszka*, „Ius Matrimoniale” 27 (2016), nr 3, s. 6-8.

²⁷ Zob. A. BARTCZAK, *Podstawowe założenia reformy kanonicznego procesu małżeńskiego w motu proprio Franciszka „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 25 (2016), nr 2, s. 61-63.

²⁸ JAN PAWEŁ II, *Przemówienie do Roty Rzymskiej*, 29.01.2005, [w:] JAN PAWEŁ II, *Dziela zebrane*, t. V, Kraków: Wydawnictwo M 2007, s. 743.

wiedliwości to jeden z aspektów „świętej władzy” biskupa²⁹, a jego prawo do wykonywania osobiście funkcji sędziego jest „własne i nienaruszalne”³⁰. Dlatego kan. 1419 § 1 KPK stanowi, że w każdej diecezji i dla wszystkich spraw wyraźnie przez prawo niewyjętych, sędzią pierwszej instancji jest biskup diecezjalny, który może wykonywać władzę sądowniczą osobiście lub przez innych. Bardzo podobnie brzmi nowy, wprowadzony przez papieża Franciszka kan. 1673 § 1 KPK odnośnie do sądowych spraw małżeńskich: „W każdej diecezji sędzią pierwszej instancji w sprawach o nieważność małżeństwa, wyraźnie przez prawo niewyjętych, jest biskup diecezjalny, który może wykonywać władzę sądowniczą osobiście lub przez innych, zgodnie z przepisami prawa”. Osobiste wykonywanie władzy sądowniczej przez biskupa realizuje się przede wszystkim w procesie skróconym (tu wyłącznie biskup rozpoznaje sprawę i wydaje wyrok). Jednak wspomniane kanony nie wykluczają osobistego wykonywania przez biskupa zadania sędziego także w procesie zwykłym. To od biskupa zależy, w jakiej formie będzie wykonywał powierzoną mu władzę – czy samodzielnie, jako sędzia orzekający w składzie jednoosobowym, czy jako przewodniczący trybunału kolegiального, czy też – jak wskazuje przepis kan. 391 § 2 KPK – przez wikariusza sądowego i sędziów³¹.

Papież Franciszek w swym nauczaniu kładzie nacisk na powinność biskupa diecezjalnego w zakresie sprawowania przezeń posługi sądowniczej. Ojciec Święty traktuje to jako wymóg wywodzący się z nakazu ewangelicznego: „Ale powróćmy do prawdy — sędzią jest biskup. Powinien być wspomagany przez wikariusza sądowego, powinien być wspomagany przez promotora sprawiedliwości, powinien otrzymywać pomoc, ale on jest sędzią, nie może umywać rąk. Trzeba powrócić do tego, co jest prawdą ewangeliczną”³².

²⁹ KONGREGACJA DS. BISKUPÓW, *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów „Apostolorum successores”*, 22 II 2004 r., wyd. polskie, Kielce: Jedność 2005, s. 200, nr 181.

³⁰ DZIEKAN TRYBUNAŁU ROTY RZYMSKIEJ, „Mens” Papieża w reformie procesów małżeńskich, [w:] TRYBUNAŁ APOSTOLSKI ROTY RZYMSKIEJ, *Subsydium aplikacyjne do Motu pr. „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, Watykan: Libreria Editrice Vaticana 2016, s. 49.

³¹ Autorzy dopuszczają także delegowanie przez biskupa władzy sądenia, jako że kan. 135 § 3 KPK zabrania jedynie delegowania władzy sądowniczej przez sędziów i kolegia sędziowskie. Zob. L.P. TKACZYK, *El proceso más breve*, s. 43-45.

³² FRANCISZEK, *Przemówienie na rozpoczęcie roku sądowego Trybunału Roty Rzymskiej*, 29 I 2021 r., cyt. s. 12. Kard. Zenon Grocholewski pisał, że pełnienie przez biskupa funkcji sędziowskiej jest nie tylko „zasadą teologiczną”, ale wręcz „prawdą wiary”. Zob. Z. GROCHOLEWSKI, *Komentarz do kan. 1419*, [w:] *Comentario Exegético al Código de Derecho Canónico*, red. Á. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, t. IV, cz. 1, Pamplona: EUNSA 1996, s. 767.

Ewangeliczne zakorzenienie władzy sędziowskiej sprawowanej osobiście przez biskupa papież postrzega poprzez pryzmat sakramentu święceń. „Biskup w swoim Kościele, jako ojciec i sędzia, jest ikoną Chrystusa–Sakramentu. Dlatego Biskup *ma osobiście być sędzią*, dając *znak* władzy sakramentalnej”³³. Po wejściu w życie przepisów motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* zagadnieniem dyskutowanym w doktrynie było to, czy do sprawowania funkcji sędziowskiej (konkretnie do rozstrzygnięcia w procesie skróconym ustanowionym przez papieża Franciszka³⁴) konieczna jest sakra biskupia, czy też wystarczy, by podmiot władzy pełnił urząd zrównany w prawie z urzędem biskupa diecezjalnego, nawet jeśli nie miałby święceń biskupich (kan. 381 § 2 KPK). Początkowo uważano, że władza sędziowska zakorzeniona jest w urzędzie duszpasterskim, nie zaś w charakterze sakramentalnym³⁵, jednak po przemówieniu papieża Franciszka wygłoszonym 25 listopada 2017 r. do uczestników kursu zorganizowanego przez Trybunał Roty Rzymskiej³⁶, w którym to wystąpieniu papież doprecyzował niektóre istotne aspekty motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*, kwestię tę należy interpretować inaczej. Franciszek wskazał wyraźnie, iż w procesie skróconym *ad validitatem* wymaga się nie tylko stania na czele diecezji, ale także święceń biskupich. Jeżeli brakuje któregoś z tych dwóch elementów, sprawa musi być rozpoznawana w procesie zwyczajnym, a więc zasadniczo nie przed biskupem. Wyłączna i osobista kompetencja biskupa do sądenia *in processu brevioris* wynika bowiem z eklezjologii Soboru Watykańskiego II, zgodnie z którą tylko biskup *na mocy konsekracji* nabywa pełnię władzy, która następnie jest konkretyzowana (*ad actum expedita*) przez misję kanoniczną³⁷. Dlatego w tych strukturach kościelnych – nawet jeśli są prawnie zrównane z diecezją, a ich przełożeni

³³ TRYBUNAŁ APOSTOLSKI ROTY RZYMSKIEJ, *Subsodium aplikacyjne*, s. 9.

³⁴ Zob. nowe kan. 1683-1687 KPK.

³⁵ Zob. M. DEL POZZO, *Il processo matrimoniale più breve*, s. 60-62; P. MAJER, *Proces małżeński skrócony*, s. 163; W. GÓRALSKI, *Proces małżeński skrócony*, s. 29-32. Idąc tą samą ścieżką interpretacyjną uważano też, że administrator diecezji, któremu przysługują uprawnienia biskupa diecezjalnego (kan. 427 § 1 KPK), może sądzić w trybie skróconym.

³⁶ FRANCISCUS, *Ad Participes Cursus a Tribunali Rotae Romanae provecti*, 25 novembris 2017, AAS 109 (2017), s. 1313-1316.

³⁷ Tamże, s. 1315, nr 3. „Nel processo brevioris sono richieste, *ad validitatem*, due condizioni inscindibili: *l'episcopato e l'essere capo di una comunità diocesana di fedeli* (cfr can 381 § 2). Se manca una delle due condizioni il processo brevioris non può aver luogo. L'istanza deve essere giudicata con il processo ordinario. 4. La competenza esclusiva e personale del Vescovo diocesano, posta nei criteri fondamentali del processo brevioris, fa diretto riferimento alla ecclesiologia del Vaticano II, che ci ricorda che solo il Vescovo ha già, nella consacrazione, la pienezza di tutta la potestà che è *ad actum expedita*, attraverso la *missio canonica*”.

mają władzę biskupa diecezjalnego³⁸ – na czele których stoi hierarcha bez święceń biskupich, proces skrócony *coram episcopo* nie może się odbyć³⁹.

Pochodzenie sakramentalne władzy biskupa domaga się jego osobistego udziału w sprawowaniu władzy sądowniczej. To biskup w sposób widzialny reprezentuje Chrystusa w swoim Kościele, dlatego posługiwanie się wyłącznie urzędami zastępczymi zacierałoby obraz biskupa jako Głowy Kościoła i pasterza działającego *nomine Christi Capitis*. Na biskupie spoczywa osobista odpowiedzialność za rządy diecezją – nie jest on jedynie moderatorem rozmaitych struktur (w tym sądu kościelnego), ale jego misja wymaga osobistego działania⁴⁰. Dlatego Franciszek w motu proprio *Mitis iudex Dominus Iesus* pisze: „Należy zatem oczekiwać, że zarówno w dużych jak i małych diecezjach biskup osobiście da sygnał do odnowy struktur kościelnych, oraz że nie pozostawi on całkowicie funkcji sądowniczej w sprawach małżeńskich urzędowi kurialnym”⁴¹.

³⁸ Zob. kan. 368 i 381 § 2 KPK.

³⁹ Zob. komentarz M. DEL POZZO, *Chiarimenti pontifici sul «processus brevior»*. *Riflessioni alla luce del Discorso del 25 novembre 2017*, „Ius Canonicum” 58 (2018), s. 515-517. Należy przy tym zadać pytanie, czy uległa zmianie dotychczasowa wykładnia przepisu o podmiocie władzy sądowniczej. Dotychczas uważano bowiem powszechnie, że władzę sądowniczą posiada każdy duchowny zrównany w prawie z biskupem diecezjalnym (kan. 381 § 2 KPK), nawet nieposiadający święceń biskupich. Zob. np. K. LÜDICKE, *Komentarz do kan. 1419*, [w:] *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici (unter besonderer Berücksichtigung der Rechtslage in Deutschland, Österreich und der Schweiz)*, red. K. Lüdicke, t. VI, Essen: Ludgerus-Verlag 1988, nr 4; P.A. BONNET, *I tribunali nella loro diversità di grado e di specie*, [w:] *Il Processo matrimoniale canonico*, red. P.A. Bonnet, C. Gullo, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 1994, s. 188-189; L.A. GARCÍA MATAMORO, *Komentarz do kan. 1419*, [w:] *Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe comentada por profesores de derecho canónico de la Universidad Pontificia de Salamanca*, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos 2014, s. 837; P. MALECHA, *Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego*, s. 7; K. KRAKOWSKI, „*Processus brevior coram Episcopo*” – Czy każdy biskup jest kompetentny do wydania wyroku stwierdzającego nieważność małżeństwa w procesie skróconym?, „Rocznik Teologii Katolickiej” 17 (2018), s. 181-182. Byłoby kompletnie niezrozumiałe, dlaczego zrównani z biskupem diecezjalnym prefekt apostolski czy opat terytorialny, którzy z reguły nie mają sakry biskupiej, mogliby być sędziami w procesie zwykłym, a nie mogliby być nimi w procesie skróconym. Kolejne pytanie, jakie się rodzi w tym kontekście, dotyczy zapewnienia posługi sądowniczej – a jest to fundamentalne prawo każdego wiernego (zob. kan. 221 § 1 KPK) – w strukturach rządzonych przez prałata bez sakry. Jeżeli on sam nie może sprawować funkcji sądowniczej, to na jakiej podstawie miałby wydawać wyroki jego wikariusz sądowy?

⁴⁰ Zob. KONGREGACJA DS. BISKUPÓW, *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów „Apostolorum successores”*, nr 161. Zob. też A. VIANA, *El gobierno de la diócesis según derecho en el directorio «Apostolorum successores»*, „Ius Canonicum” 92 (2006), s. 648-649.

⁴¹ Zob. Preambuła, III.

Choć to sądenie spraw małżeńskich w procesie skróconym jest zarezerwowane wyłącznie biskupowi diecezjalnemu⁴², nie oznacza to jednak, że nie może on rozpoznawać spraw w procesie zwykłym. Zgodnie z nowym kan. 1673 § 1 KPK biskup diecezjalny w sprawach małżeńskich – wszystkich, nie tylko w procesie skróconym – „może wykonywać władzę sądowniczą osobiście lub przez innych”. Nie jest to jednak powszechnie przyjęty sposób procedowania, bowiem osobiste występowanie biskupa w charakterze sędziego ma charakter wyjątkowy. I tak kan. 1420 § 2 KPK zabrania wikariuszowi sądowemu orzekania w sprawach, które biskup sobie zarezerwował. Z takiego brzmienia przepisu wynika, że zastrzeżenie sobie rozpoznawania jakiejś sprawy przez biskupa diecezjalnego ma być jedynie sporadyczne i ma mieć charakter wyjątku od ogólnej reguły, w myśl której to wikariusz sądowy (oficjał), którego ustanowienie nakazuje biskupowi kan. 1420 § 1 KPK, zazwyczaj w imieniu biskupa diecezjalnego rozpoznaje sprawy, korzystając z pomocy pomocniczych wikariuszy sądowych (wiceoficjałów) oraz pozostałych sędziów.

Oczywiste jest, że gdy biskup samodzielnie podejmuje funkcję sędziego i osobiście rozpoznaje sprawę, musi podporządkować się ściśle przepisom prawa – zarówno materialnego (np. regulującego aspekty dotyczące ważności małżeństwa), jak i procesowego. Warto przypomnieć, że biskup diecezjalny nie jest władny udzielić dyspensy od przepisów prawa procesowego (kan. 87 § 1 KPK). To ograniczenie biskupiej władzy dyspensowania jest uzasadnione koniecznością ochrony praw wiernych (zwłaszcza prawa do obrony) oraz zagwarantowania bezpieczeństwa prawnego⁴³.

„ZALECA SIĘ, ABY BEZ SPECJALNYCH POWODÓW NIE WYKONYWAŁ
TEJ WŁADZY OSOBIŚCIE”

Tytuł tego punktu stanowi cytat z art. 22 § 2 instrukcji procesowej *Dignitas connubii*⁴⁴. W obowiązującym Kodeksie Prawa Kanonicznego nie ma już

⁴² Dlatego całkowicie błędne jest twierdzenie, jakoby biskup diecezjalny mógł powierzyć rozpoznawanie sprawy w procesie skróconym komisji, która będzie przestrzegała jego zaleceń. Tak R. BERZOSA MARTÍNEZ, *El obispo como juez según las cartas apostólicas «Mitis Iudex Dominus Iesus» y «Mitis et Misericors Iesus»*, „Revista Española de Derecho Canónico” 57 (2018), s. 66.

⁴³ Zob. G. DZIERŻON, *Dyspensa w kanonicznym porządku prawnym. Studium prawnohistoryczne*, Warszawa: Wydawnictwo UKSW 2020, s. 110.

⁴⁴ PONTIFICIUM CONSILIIUM DE LEGUM TEXTIBUS, *Dignitas Connubii. Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii*, 25 I 2005, „Communi-

dawnego kan. 1578 Kodeksu z 1917 r., w którym zalecano (*valde expedit*), by biskup – choć ma prawo przewodniczenia trybunałowi – rozpoznawanie spraw, zwłaszcza karnych oraz poważniejszych (*gravis momenti*) spraw spornych, pozostawiał sądowi zwyczajnemu pod przewodnictwem oficjała. Podobna, a nawet silniejsza w swej wymowie, była treść art. 14 § 3 instrukcji *Provida Mater Ecclesia* z 15 sierpnia 1936 r.⁴⁵: „Jakkolwiek biskup mógłby przewodniczyć trybunałowi, jest właściwe jednak, aby tego nie czynił, chyba że wymagają tego specjalne racje (por. kan. 1578)”⁴⁶.

Zalecenie ograniczenia osobistej aktywności biskupa na polu sądowym tłumaczono chęcią uchronienia go przed negatywnymi reakcjami wiernych niezadowolonych z wyroku. Niewątpliwie sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa należą do trudniejszych spraw spornych, o których mowa w przywoływanym kanonie – nie tylko z powodu stopnia skomplikowania natury prawnej i wymogu specjalistycznej wiedzy z zakresu prawa kanonicznego, ale także z uwagi na to, że są to sprawy wkraczające w sferę osobistą, dotyczące zagadnień z natury delikatnych i intymnych, nierzadko rodzących emocje⁴⁷. Nawet najsprawiedliwszy sędzia jest narażony na uprzedzenie i niechęć strony, dla której proces kończy się niezgodnie z jej oczekiwaniami, stąd wspomniane zalecenie ustawodawcy⁴⁸. Nie znalazło się ono wprawdzie w zreformowanym w 1983 r. Kodeksie Prawa Kanonicznego⁴⁹ – co zostało przyjęte przez niektórych z aprobatą⁵⁰ – jednak pojawiło się ponownie w art. 22 § 2 wydanej w 2005 r. instrukcji *Dignitas connubii*: „Zaleca się jednak, aby bez specjalnych powodów [biskup diecezjalny] nie wykonywał tej władzy osobiście”. Tak jak poprzednio, w literaturze uzasadniano je racjami praktycznymi i roztropnościowymi. Biskup diecezjalny zazwyczaj jest obciążony wieloma innymi obowiązkami, co mogłoby utrudniać prowadzenie

nicaciones” 37 (2005), s. 11-92; tekst polski: *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 2007.

⁴⁵ SACRA CONGREGATIO DE DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis in pertractandis causis de nullitate matrimoniorum*, AAS 28 (1936), s. 313-372.

⁴⁶ Tekst polski w: S. BISKUPSKI, *Prawo małżeńskie Kościoła Rzymskokatolickiego*, t. II: *Proces małżeński*, Olsztyn: Kuria Biskupia Diecezji Warmińskiej 1960, s. 77.

⁴⁷ Zob. M. CABREROS DE ANTA, *Grados y clases de tribunales*, [w:] S. ALONSO MORÁN, M. CABREROS DE ANTA, *Comentarios al Código de Derecho Canónico con el texto legal latino y castellano*, t. III, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos 1964, s. 270.

⁴⁸ Zob. S. BISKUPSKI, *Prawo małżeńskie*, s. 80.

⁴⁹ Protokoły z obrad zespołu konsultorów przygotowującego projekt reformy Kodeksu nie podają powodów, dla których kan. 1578 nie znalazł się w nowym schemacie. Wiadomo tylko, że wszyscy byli zgodni co do jego usunięcia. Zob. „Communications” 38 (2006), nr 1, s. 43.

⁵⁰ P.A. BONNET, *I tribunali*, s. 189.

przezeń procesów sądowych. Może zwyczajnie nie mieć ku temu kwalifikacji. Przede wszystkim zaś zasiadanie przezeń osobiście jako sędziego w sprawach dotyczących małżeństw tylko niektórych powierzonych mu wiernych, co może być odbierane jako wikłanie się przez biskupa w małżeńskie konflikty, a może nawet stronnictwo, może nieść ze sobą ryzyko kontrowersji w postrzeganiu jego pasterskiej funkcji⁵¹.

Chociaż prawo papieża Franciszka zrywa z dotychczasowymi zaleceniami, podobne obawy pojawiają się i dzisiaj w komentarzach do nowych przepisów⁵². Niemniej podkreśla się niekiedy, że w świetle najnowszej reformy prawa procesowego i zachęty do osobistego rozpoznawania sądowych spraw małżeńskich przez biskupa, dawne zalecenia powstrzymywania się od osobistego angażowania się przezeń w aktywność sędziowską straciły na aktualności.

I tak Juan José García Faílde, były dziekan Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Madrycie, uznaje, iż nowy kan. 1673 § 1 KPK, choć powtarza postanowienia kan. 1419 § 1 KPK w odniesieniu do spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa, stoi w całkowitej opozycji do art. 22 § 2 *Dignitas connubii*, gdy weźmie się pod uwagę trzecią podstawową zasadę reformy dokonanej przez papieża Franciszka⁵³. Natomiast Pio Vito Pinto, były dziekan Trybunału Roty Rzymskiej, podkreśla, że skoro obowiązujący Kodeks Prawa Kanonicznego nie zawiera już dawnego kan. 1578, nie ma dziś żadnych ograniczeń – nawet rozumianych jako zwykła niedogodność praktyczna – w osobistym sprawowaniu przez biskupa władzy sędziowskiej⁵⁴.

Niemniej Łukasz Piotr Tkaczyk, notariusz Trybunału Roty Rzymskiej, w swojej rozprawie doktorskiej poświęconej instytucji procesu skróconego argumentuje inaczej – naszym zdaniem słusznie – iż skoro zarówno przepisy *Mitis iudex Dominus Iesus*, jak i ich wykładnia dokonana we wspomnianym

⁵¹ Zob. K. LÜDICKE, „*Dignitas Connubii*”. *Die Eheprozessordnung der katholischen Kirche. Text mit Übersetzungshilfe und Kommentar*, Essen: Ludgerus-Verlag 2005, s. 38; K. LÜDICKE, R.E. JENKINS, *Dignitas connubii. Norms and Commentary*, Alexandria: Canon Law Society of America 2006, s. 58; C. PAPALE, *I processi. Commento ai canoni 1400-1670 CIC*, Roma: Urbaniana University Press 2017, s. 50.

⁵² Zob. R. PAGÉ, *Questions Regarding the Motu Proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, „The Jurist” 75 (2015), s. 614-615; G. NUÑEZ, *El proceso «brevior»: exigencias y estructura*, „Ius Canonicum” 56 (2016), nr 111, s. 151; R. SERRES LÓPEZ DE GUEREÑU, *El motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus»: Un servicio de misericordia y de verdad*, „Ius Communionis” 4 (2016), s. 80.

⁵³ Zob. J.J. GARCÍA FAILDE, *Nuevo Tratado de Derecho Procesal Canónico (Código de Derecho Canónico, Instrucción «Dignitas Connubii», M.P. «Mitis Iudex Dominus Iesus»)*, Madrid: Ediciones Universidad San Dámaso 2018, s. 151. Zob. też P. MALECHA, *Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego*, s. 8. Autor jest zdania, że papież Franciszek zmienił art. 22 § 2 *Dignitas connubii*.

⁵⁴ Zob. P.V. PINTO, *Los Procesos*, s. 104, przyp. 158.

przemówieniu papieża Franciszka z 25 listopada 2017 r. ograniczają się do *processus brevior*, nadal należy rozumieć, że osobiste rozpoznawanie przez biskupa spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa w trybie zwykłym należy uznawać za wyjątek usprawiedliwiony szczególnymi powodami, a przepis art. 22 § 2 *Dignitas connubii* zachowuje aktualność (w odniesieniu do procesu zwykłego), bowiem nie jest sprzeczny z ustawą⁵⁵.

Często podnoszonym zastrzeżeniem jest brak (na ogół) wiedzy kanonicznej biskupa diecezjalnego, który miałby podejmować decyzję w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Od biskupa nie wymaga się specjalistycznej znajomości prawa małżeńskiego i procesowego w takim stopniu, jak żąda się tego od kandydatów na urząd sędziego kościelnego⁵⁶. Kwestia fachowego przygotowania biskupa do prowadzenia procesów o stwierdzenie nieważności małżeństwa była przedmiotem interwencji papieża Franciszka, z którego polecenia dokonano zmiany w wydanej przez Kongregację Edukacji Katolickiej dnia 29 kwietnia 2018 r. instrukcji *Studia prava kanonicznego w świetle reformy procesu małżeńskiego*⁵⁷. Jak wynika z komunikatu tejże Kongregacji z dnia 3 lipca 2018 r.⁵⁸, na audiencji w dniu 5 czerwca 2018 r. papież zatwierdził nowy paragraf instrukcji dotyczący wykształcenia biskupów, którzy osobiście mogą podejmować rozpoznawanie spraw o nieważność małżeństwa. Uznaje się w nim, iż skoro od kandydata do biskupstwa wymaga się „doktoratu lub przynajmniej licencjatu z Pisma Świętego, teologii lub prawa kanonicznego, uzyskanego w instytucie studiów wyższych zatwierdzonym przez Stolicę Apostolską, lub przynajmniej prawdziwej biegłości w tych dyscyplinach”⁵⁹, to taka znajomość nauk świętych (nawet jeśli nie jest potwierdzona stopniem akademickim) wraz z łaską sakramentalną święceń biskupich jest wystarczająca do tego, by każdy biskup mógł przeprowadzić sądowy proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa – zarówno zwyczajny, jak i skrócony. Może korzystać ze wsparcia innych osób – „jeszcze bardziej kompetentnych w dziedzinie prawa kano-

⁵⁵ Zob. L.P. TKACZYK, *El proceso más breve*, s. 53-54.

⁵⁶ W myśl kan. 1420 § 4 oraz 1421 § 3 KPK od oficjała, wiceoficjałów i sędziów kościelnych wymaga się, by byli doktorami lub przynajmniej licencjatami prawa kanonicznego. Oczywiście są też biskupi diecezjalni z wykształceniem kanonistycznym. W czasie, w którym powstawał ten artykuł, siedmiu spośród 44 biskupów diecezjalnych w Polsce (czyli 16%) miało specjalistyczne przygotowanie (co najmniej doktorat) w zakresie prawa kanonicznego.

⁵⁷ CONGREGATIO DE INSTITUTIONE CATHOLICA, *Instructio «Novis postulatis» – Studia iuris canonici sub luce processus matrimonialis reformationis*, 29.04.2018, AAS 110 (2018), s. 659-682.

⁵⁸ „L'Osservatore Romano” 6.07.2018, nr 151, s. 8.

⁵⁹ Kan. 378 § 1, 5° KPK.

nicznego”, jak wyraźnie podkreśla się w dokumencie⁶⁰ – jednak decyzja skorzystania z ich pomocy jest uznaniową decyzją biskupa, który może rozstrzygać sprawy samodzielnie⁶¹.

„WIKARIUSZ SĄDOWY STANOWI JEDEN TRYBUNAŁ Z BISKUPEM”

Choć biskup diecezjalny dysponuje władzą wystarczającą do tego, by samodzielnie rozpoznawać sprawy sądowe i wydawać wyroki, jednak prawo nakazuje, by niezależnie od tego ustanowił w diecezji sąd do spraw o nieważność małżeństwa (kan. 1673 § 3 KPK)⁶². Ma również obowiązek mianowania wikariusza sądowego, czyli oficjała (kan. 1420 § 1 KPK), który w imieniu biskupa będzie – wraz z pomocniczymi wikariuszami sądowymi oraz sędziami – wykonywał władzę sędziowską⁶³.

Obowiązek ustanowienia wikariusza sądowego oraz struktur sądowych jest konsekwencją fundamentalnego prawa każdego wiernego do dochodzenia i sądowej ochrony własnych uprawnień w drodze procesu sądowego z gwarancjami, które oferuje prawo po to, by proces sądowy był prowadzony zgodnie z zasadami sprawiedliwości (kan. 221 § 1 KPK). Sam biskup, który chciałby wszystkie sprawy rozpoznawać osobiście, nie jest w stanie zapewnić skutecznej realizacji tego prawa wiernych. Musi zatem dysponować urzędami i instytucjami przewidzianymi przez prawo, by zapewnić wiernym efektywne korzystanie z prawa do sądu w Kościele.

⁶⁰ AAS 110 (2018), s. 662. Używając sformułowania „etiam peritiores”, prawodawca jest konsekwentny w uznaniu, że biskupi, z uwagi na swą znajomość nauk świętych i łaskę sakramentu święceń episkopatu, sami są „periti”.

⁶¹ Należy jednak pamiętać, że biskup może działać tylko zgodnie z przepisami prawa, dlatego w procesie skróconym musi skorzystać z pomocy instruktora, który prowadzi postępowanie dowodowe (kan. 1685 i 1686 KPK), a przed wydaniem wyroku ma obowiązek zasięgnąć zdania instruktora i asesora (kan. 1687 § 1 KPK). Musi też zawsze zapoznać się ze stanowiskiem obrońcy węzła – czy to w procesie zwyczajnym (kan. 1433, 1598 § 1, 1606 KPK), czy skróconym (kan. 1687 § 1 KPK). Podobnie, gdy sprawa o stwierdzenie nieważności małżeństwa jest rozpoznawana przez trybunał kolejalny w składzie trzech sędziów – co stanowi normę (kan. 1425 § 1, 1° i kan. 1672 § 3 KPK) – biskup diecezjalny przewodniczy sądowi, ale wyrok zapada w głosowaniu wszystkich trzech sędziów (kan. 1609 § 1-5 i 1610 § 2 KPK).

⁶² Jeżeli warunki nie pozwalają mu na utworzenie własnego sądu, powinien przyłączyć się do innego, pobliskiego sądu diecezjalnego lub do sądu międzydiecezjalnego (kan. 1672 § 2 KPK).

⁶³ Wikariusz sądowy powinien być mianowany nawet wtedy, gdy w danej diecezji nie został utworzony własny sąd. Może wówczas wykonywać zadania przypisane mu w ramach procesu skróconego (zob. m.in. kan. 1685 KPK).

Właśnie dlatego, że biskup nie tylko nie jest w stanie samodzielnie zajmować się wszystkimi sprawami sądowymi swoich wiernych, ale i nie zaleca się, by to czynił osobiście, prawo nakazuje mu mianowanie wikariusza sądowego i ustanowienie sądu. Wyraźnie wynika to z brzmienia art. 22 § 2 i 3 instrukcji *Dignitas connubii*: „Zaleca się jednak, aby bez specjalnych powodów nie wykonywał tej władzy osobiście (§ 2). Dlatego każdy biskup winien ustanowić w swej diecezji sąd diecezjalny” (§ 3). Spójnik „dlatego”, wskazujący na stosunek przyczynowy, uwidacznia ścisły związek nakazu ustanowienia sądu diecezjalnego z zaleceniem, by biskup nie wykonywał osobiście władzy sędziowskiej.

Podobny wniosek można wyciągnąć także z brzmienia przepisu kan. 1420 § 2, w którym zabrania się wikariuszowi sądowemu orzekania w tych sprawach, które biskup sobie zarezerwował. Instytucja „rezerwacji”⁶⁴ z natury rzeczy wskazuje bowiem na to, że zwyczajnie uprawniony jest do orzekania spraw spornych wikariusz sądowy, natomiast w sprawach wyjątkowych, zarezerwowanych przez biskupa ze względu na szczególne okoliczności⁶⁵, wikariusz sądowy jest pozbawiony jurysdykcji i bezwzględnie niewłaściwy⁶⁶, co skutkowałoby nieważnością wyroku wydanego wbrew zastrzeżeniu sobie sprawy przez biskupa (kan. 1620, 1° KPK).

Sąd diecezjalny, który ma obowiązek powołać biskup diecezjalny, jest „jego” trybunałem – sądem biskupa⁶⁷. Nie jest sądem w jakiś sposób od biskupa niezależnym i nie istnieje obok biskupa ani ponad nim, bowiem „egzystencja prawna” trybunału wypływa i wiąże się ściśle z władzą sędziowską biskupa diecezjalnego – nie tylko dlatego, że to biskup jest tym, kto sąd eryguje⁶⁸, ale przede wszystkim dlatego, że istnienie i działalność sądu zasadza się na władzy sędziowskiej należącej do tegoż biskupa zgodnie z prawem

⁶⁴ Zob. N. WITSCH, *Reservation*, [w:] *Lexikon für Kirchen- und Staatskirchenrecht*, red. A. von Campenhausen, I. Riedel-Spangenberg, R. Sebott, t. III, Paderborn: Schöningh 2004, s. 439-440.

⁶⁵ Podczas prac nad reformą Kodeksu Prawa Kanonicznego jedna z konferencji biskupów przedstawiła wniosek, w którym uznawano, że niewłaściwe jest rezerwowanie przez biskupa spraw sądowych do osobistego rozpoznawania. Konsultorzy zespołu uznali jednak, że nie można biskupowi, który jest *iudex natus*, zabraniać wykonywania władzy sędziowskiej, jeśli chce ją sprawować sam. Zob. „*Communicationes*” 19 (1978), s. 230.

⁶⁶ Zob. Sz. PIKUS, *Niezawisłość sędziego kościelnego*, Lublin–Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 2009, s. 72; M.A. ORTIZ, *Komentarz do art. 22 instrukcji „Dignitas connubii”*, [w:] *Norme procedurali canoniche commentate*, red. M. del Pozzo, J. Llobell, J. Miñambres, Roma: Coletti a San Pietro 2013, s. 292; C. PAPALE, *I processi*, s. 50.

⁶⁷ Dlatego w kan. 1438, 1° KPK mowa jest o „sądzie biskupa” i „sądzie metropolity”, a kan. 1423 § 1 i 1439 § 3 KPK stanowią o władzy biskupa w stosunku do „swojego” sądu.

⁶⁸ Na temat tego aktu zob. TRYBUNAŁ APOSTOLSKI ROTY RZYMSKIEJ, *Subsidium aplikacyjne*, s. 19-22 i 61-62.

Bożym i eklezjologicznymi zasadami ustroju Kościoła. Sąd i stanowiące go osoby posiadające władzę sądowniczą (wikariusz sądowy, wikariusze sądowi pomocniczy oraz sędziowie), wykonują władzę sądowniczą biskupa w sposób zastępczy i na tej władzy są osadzone⁶⁹.

Dlatego bardzo wymowna jest zmiana w nazewnictwie, jaka dokonała się wraz z reformą Kodeksu Prawa Kanonicznego w 1983 r., kiedy to pojawił się w prawie Kościoła łacińskiego termin „wikariusz sądowy”. Pod taką nazwą funkcjonował on w kanonicznym prawie wschodnim, ale prawo zachodnie dla osoby sprawującej w imieniu biskupa władzę sądowniczą posługiwało się określeniem „oficjał”⁷⁰. Nazwa ta została zapożyczona ze starożytnej, świeckiej łaciny prawnoadministracyjnej, a termin *officialis* oznaczał urzędnika, kancelistę, zarządcę. *Officiales* w czasach rzymskich byli świeckimi urzędnikami, do których należało wspomaganie wyższych urzędników państwowych w wykonywaniu ich zadań, tak na płaszczyźnie administracyjnej, jak i sądowniczej⁷¹. Początkowo urząd oficjała był tożsamy z urzędem wikariusza generalnego (*vicarius generalis seu officialis*)⁷², dopiero pod koniec XIII wieku nastąpił rozdział obu funkcji: wikariusz generalny zajmował się w imieniu biskupa sprawowaniem władzy wykonawczej, oficjał – sądowniczej⁷³.

Już na początku prac nad reformą kanonów dawnego Kodeksu w zakresie prawa procesowego (w 1966 r.) zgłoszono postulat zmiany w nazewnictwie urzędu – zamiast dotychczasowego „oficjała” zaproponowano określenie „wikariusz sądowy”, uznając, że termin „oficjał” jest nader ogólny, a „wikariusz sądowy” lepiej będzie odzwierciedlał ścisły związek istniejący pomiędzy nim a biskupem, którego zastępuje⁷⁴. Ta propozycja została początkowo jednomyślnie zaakceptowana przez konsultorów⁷⁵, później jednak, pod wpływem napływających z wielu miejsc próśb o pozostawienie dotychczasowej, mocno zakorzenionej nomenklatury, postanowiono zachować nazwę „oficjała”, jako alternatywę dla „wikariusza sądowego” (*vicarium iudiciale*

⁶⁹ Zob. Z. GROCHOLEWSKI, *Zasady inspirujące Księgę VII „De processibus” KPK*, „Ius Matrimoniale” 4 (1999), s. 155.

⁷⁰ Na temat historii urzędu wikariusza sądowego (oficjała) zob. W. WĄSIK, *Urząd i zadania wikariusza sądowego*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 8 (2009), s. 191-199.

⁷¹ Zob. tamże, s. 194.

⁷² Zob. F.X. WERNZ, *Ius decretalium*, t. V: *De iudiciis ecclesiasticis*, Prati: Ex Officina Libraria Giachetti 1914, s. 81, 87, 93.

⁷³ Zob. P. TORQUEBAU, R. NAZ, C. DE CLERCQ, *Traité de droit canonique*, t. IV, Paris: Librairie Letouzey et Ané 1954, s. 59; A. VIANA, *Naturaleza canónica de la potestad vicaria de gobierno*, „Ius Canonicum” 28 (1988), s. 113-115.

⁷⁴ Zob. „Communications” 2 (1970), s. 185.

⁷⁵ Zob. „Communications” 38 (2006), s. 40.

seu officialem)⁷⁶, co ostatecznie znalazło się w kan. 1420 § 1 KPK (podobnie jak w kan. 1420 § 3 w odniesieniu do „pomocniczych wikariuszy sądowych, czyli wiceoficjałów”)⁷⁷.

Nazwa „wikariusz sądowy” wydaje się właściwsza niż „oficjał”, bowiem wyraźnie wskazuje na to, że sprawowana przezeń władza jest władzą zastępczą (*potestas vicaria*). Wspomniano już wcześniej, że tylko biskupowi przysługuje w diecezji władza własna (*potestas propria*), natomiast władza przypisana do urzędu wikariusza sądowego jest wykonywana „w imieniu” biskupa. Wikariusz sądowy sprawuje władzę w zastępstwie urzędu sądowego biskupa diecezjalnego – jednak nie na mocy delegacji, ale *iure suo*, choć *nomine alterius*.

Kodeks Prawa Kanonicznego nie zawiera definicji władzy wykonawczej. Znaczenie tego pojęcia trzeba zaczerpnąć z nauki prawa kanonicznego⁷⁸, ta zaś nie jest jednoznaczna. Dla wyjaśnienia natury władzy zastępczej doktryna prawa sięga do rozmaitych koncepcji i teorii: reprezentacji, tożsamości prawnej, organicznej dekoncentracji władzy, partycypacji organicznej⁷⁹ – analiza tego wieloaspektowego zagadnienia wykracza jednak poza zakres tego opracowania. W każdym razie stwierdzenia dawniejszych i współczesnych autorów w odniesieniu do urzędu wikariusza sądowego (*officium vicarium*), a zwłaszcza jego związku i zależności ewentualnie autonomii w stosunku do urzędu podstawowego (*officium capitale*) są różnorodne i niekoniecznie dadzą się ująć w ramy jednej teorii. I tak Lüdicke podkreślając, że wikariusz sądowy (i sędziowie) nie ma władzy delegowanej, wskazuje, że na mocy prawa posiada udział we władzy sądowej biskupa⁸⁰. Bonnet – w ślad za autorem, klasykiem w materii władzy kościelnej⁸¹ – wyjaśnia, że wikariusz sądowy stanowi *alter ego* biskupa, choć jest mu podporządkowany i wykonuje jego władzę sądową *modo subsidiario*, jednak nie zachodzi między

⁷⁶ Zob. „Communications” 10 (1978), s. 230. Pojawiały się także inne propozycje nawiązujące do nazewnictwa świeckiego, by oficjała nazywać „prezesem sądu” (*praeses tribunalis*).

⁷⁷ Tylko w kan. 1420 KPK nazwa „oficjał” pojawia się jako synonim wikariusza sądowego. W innych kanonach rzeczownik „officialis” oznacza po prostu „urzędnika” (zob. kan. 309, 317 § 1, 318 § 2, 320 § 3, 324 § 1, 638 § 2 KPK).

⁷⁸ Zob. M. ŻUROWSKI, *Problem władzy i powierzania urzędów w Kościele katolickim*, Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy 1984, s. 99.

⁷⁹ Zob. R. SOBAŃSKI, *Komentarz do kan. 131*, s. 216. Szerzej na temat władzy wykonawczej zob. A. VIANA, *Naturaleza canónica*, s. 99-130.

⁸⁰ K. LÜDICKE, *Komentarz do kan. 1419*, [w:] *Münsterischer Kommentar*, nr 7.

⁸¹ Zob. G. MICHELIS, *De potestate ordinaria et delegata. Commentarius tituli V libri II Codicis Juris Canonici. Canones 196-210*, Parisiis–Tomaci–Romae–Neo Eboraci: Desclée & Soc. 1964, s. 133.

nimi prawna tożsamość funkcjonalna⁸². Dlatego decyzja wikariusza generalnego nie jest, mimo wszystko, decyzją biskupa⁸³. Stwierdzeń, iż wikariusz (generalny, biskupi⁸⁴, sądowy) jest *alter ego* swego biskupa i tworzy wraz nim jakby jedną osobę⁸⁵, których tradycyjnie używa się dla zobrazowania charakteru władzy zastępczej, nie należy rozumieć w sensie ściśle prawnym. Działań wikariusza nie można przypisywać osobiście biskupowi, a dowodem tego jest możliwość wniesienia rekursu hierarchicznego (odwołania) od decyzji wikariusza do urzędu podstawowego, czyli biskupa, zgodnie z kan. 1732-1739 KPK⁸⁶, co nie byłoby możliwe, gdybyśmy mieli do czynienia z tożsamością osoby, bowiem oznaczałoby odwoływanie się „ab eodem ad eundem”, czyli od decyzji powziętej przez organ władzy to tego samego organu.

Taki rekurs jest jednak możliwy tylko w zakresie władzy wykonawczej, ale nie sędowniczej. Od decyzji wikariusza sądowego (i w ogóle sądu diecezjalnego) nie można bowiem wnieść apelacji do biskupa diecezjalnego, mimo że wikariusz sądowy podlega biskupowi. Według kan. 1420 § 2 KPK – „wikariusz sądowy stanowi jeden trybunał z biskupem”. Ta klasyczna, wywodząca się z prawa dekretalów⁸⁷, formuła wskazuje na tożsamość instytucjonalną urzędu biskupa diecezjalnego i urzędu wikariusza sądowego: mimo hierarchicznego podporządkowania tego drugiego pierwszemu, obaj stanowią „unum tribunal”, co oznacza, że wikariusz sądowy nie jest instancją niższą od biskupa, ale obaj stanowią tę samą instancję. Od wyroku oficjała (sądu diecezjalnego) przysługuje zgodnie z przepisami prawa apelacja, jednak nie do biskupa diecezjalnego, którego wikariuszem jest oficjał, ale do tego samego sądu, do którego wnosi się apelację od wyroku biskupa, czyli

⁸² Zob. P.A. BONNET, *I tribunali*, s. 191-192. O tym, że wikariusz sądowy stanowi *alter ego* biskupa, pisze także C. PAPAŁE, *I processi*, s. 50, przyp. 13.

⁸³ Zob. P.V. PINTO, *Los Procesos*, s. 105.

⁸⁴ Dla jasności przekazu pomijamy w dalszym ciągu odniesienia do wikariusza biskupiego. Jego pozycja jest analogiczna do statusu wikariusza generalnego, z ograniczeniem, o którym mowa w kan. 479 § 2 KPK.

⁸⁵ Tak np. H. JONE, *Commentarium in Codicem Iuris Canonici*, t. I, Paderborn: Officina Libraria F. Schönigh 1950, s. 198: „Qui ergo habet potestatem vicariam, quodammodo unam constituit personam cum illo cuius gerit vices”.

⁸⁶ Zob. A. VIANA, *Naturaleza canónica*, s. 127.

⁸⁷ C. 2, I, 3, in VI°: „Non valet consuetudo, quod ab officiali episcopi ad episcopum appelletur. Ioann. Andr. Idem. Non putamus illam consuetudinem, quantocunque tempore de facto servatam, consonam rationi, quod ab officiali episcopi ad eundem episcopum valeat appellari: ne ab eodem ad se ipsum, quum sit idem auditorium utriusque, appellatio interposita videatur”. Przepis ten w wydaniu *cum fontibus* Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. stanowi źródło ówczesnego kan. 1573 § 2, którego odpowiednikiem jest kan. 1420 § 2 obowiązującego Kodeksu.

do trybunału metropolity bądź innego sądu określonego przez prawo⁸⁸. Wikariusz sądowy (i sąd, którym kieruje) oraz biskup mają tę samą władzę, gdy chodzi o sądenie spraw. Tych spraw, których nie może rozpoznawać oficjał, nie może też rozpoznawać biskup, choć może on zastrzec sobie orzekanie w niektórych sprawach. Niektóre decyzje musi osobiście podejmować biskup⁸⁹, wybór innych pozostawia się jego roztropności.

Zasada, zgodnie z którą biskup diecezjalny stanowi wraz ze swym wikariuszem sądowym jeden trybunał – a papież Franciszek w przemówieniu z dnia 25 listopada 2017 r. wyraził to jeszcze dobitniej: biskup diecezjalny jest *iudex unum et idem cum vicario iudiciali*⁹⁰ – prowadzi do wniosku, że decyzja wikariusza sądowego jest decyzją samego biskupa, inaczej aniżeli w przypadku decyzji podejmowanych przez wikariusza generalnego w ramach wykonywania władzy wykonawczej, które nie są decyzjami biskupa i od których – jak wspomniano – można się do biskupa odwołać⁹¹. Umocowanie prawne wikariusza sądowego w diecezji jest także mocniejsze niż pozycja wikariusza generalnego: ten pierwszy jest mianowany na czas określony i nie może być w czasie kadencji odwołany bez poważnej i zgodnej z prawem przyczyny oraz nie traci władzy z chwilą wakansu na stolicy biskupiej (musi być jednak zatwierdzony przez nowego biskupa), podczas gdy wikariusz generalny jest mianowany *ad beneplacitum nostrum*, może być w każdej chwili przez biskupa odwołany, a w razie wakansu automatycznie traci swój urząd⁹².

Pojawia się zatem pytanie, czy wspomniane różnice między wikariuszem sądowym a wikariuszem generalnym dotyczą także stopnia zależności od biskupa diecezjalnego obu wikariuszy w sprawowaniu władzy. Choć wikariusz

⁸⁸ Zob. kan. 1438 KPK.

⁸⁹ Zob. kan. 1449 § 2, 1457 § 1, 1683 KPK.

⁹⁰ AAS 109 (2017), s. 1314. Papież zaznaczył, że ta reguła nie może powstrzymać biskupa od osobistego sprawowania władzy sędowniczej i powierzania pełnienia tego zadania wyłącznie pracownikom sądu kościelnego.

⁹¹ Zob. P.V. PINTO, *Los Procesos*, s. 105. Dlatego – jak podkreśla autor – w kan. 1420 § 1 KPK zabrania się ustanawiania tej samej osoby jednocześnie wikariuszem generalnym i wikariuszem sądowym, chyba że ze względu na niewielki obszar diecezji lub małą liczbę spraw lepiej postąpić inaczej.

⁹² Zob. kan. 1420 § 5 i 1422 KPK w odniesieniu do wikariusza sądowego oraz analogiczne przepisy kan. 477 § 1 i 481 § 1 KPK w odniesieniu do wikariusza generalnego. Warto podkreślić, że – zgodnie z literalnym brzmieniem kan. 409 § 2 KPK – w razie wakansu stolicy biskupiej „urząd” wikariusza generalnego traci także biskup pomocniczy, choć z mocy prawa zachowuje „władzę” przysługującą wikariuszowi generalnemu. Inaczej niż w przypadku wikariusza sądowego, władza wikariusza generalnego, który nie ma sakry biskupiej, zostaje też zawieszona z chwilą zawieszenia władzy biskupa diecezjalnego (kan. 481 § 2 KPK).

generalny może podejmować wszystkie akty administracyjne, do których ma prawo biskup diecezjalny, z wyjątkiem jednak tych, które biskup sobie zarezerwował i które prawo wyraźnie powierza biskupowi diecezjalnemu (kan. 479 § 1 KPK), od wikariusza generalnego wymaga się, by referował biskupowi diecezjalnemu ważniejsze sprawy, tak zamierzone, jak i wykonane; nigdy nie wolno mu też działać wbrew woli i zamierzeniom – „*contra voluntatem et mentem*” – biskupa diecezjalnego (kan. 480 KPK). Oznacza to, że wikariusz generalny ma zawczasu uzgadniać z biskupem wszystkie swoje zamierzenia i stosować się do jego poleceń – nie tylko tych rzeczywiście wyrażonych (*voluntas*) i łatwo identyfikowalnych, ale również tych, których powinien roztropnie się spodziewać (*mens*) i które będą raczej przedmiotem interpretacji rozumnych i przewidywań⁹³. Kodeks Prawa Kanonicznego nie zawiera jednak analogicznego przepisu w odniesieniu do wikariusza sądowego. Czy zatem wikariusz sądowy, będąc hierarchicznie podporządkowany temu, kto pełni urząd podstawowy, w wydawaniu wyroków także zawsze powinien dostosowywać się do woli i zamierzeń biskupa diecezjalnego? Czy, podobnie jak wikariusz generalny, ma obowiązek konsultowania z biskupem swych decyzji przed ich podjęciem? Czy dotyczy to także wyroków, które wydaje?

„Z ZACHOWANIEM WOLNOŚCI W WYDAWANIU WYROKU”

Z zasady jedności instytucjonalnej wikariusza sądowego i biskupa jeden z autorów wyciąga wniosek, iż oficjał „powinien wykonywać władzę sądową nie tylko zgodnie z normami prawa kanonicznego, lecz także zgodnie z wolą biskupa diecezjalnego”⁹⁴. Jednak konsekwencja wspomnianej zasady jest zgoła odmienna. Skoro wikariusz sądowy i biskup stanowią jeden trybunał, decyzje podejmowane przez wikariusza nie mogą być podważane przez biskupa – i to nie tylko w tym sensie, że od wyroku wydanego przez oficjała nie można wnieść apelacji do biskupa diecezjalnego, ale że biskup nie może

⁹³ Zob. K. ORZESZYNA, *Urząd wikariusza biskupiego w prawie powszechnym Kościoła łacińskiego*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2002, s. 154.

⁹⁴ Zob. Sz. PIKUS, *Niezawisłość sędziego*, s. 63. Autor rozumuje, że skoro prawodawca zakłada, iż biskup będzie działał zgodnie z przepisami prawa kanonicznego, nie powinno dochodzić do żadnych napięć między jego wolą a wolą trybunału.

w żaden sposób zmienić lub skorygować decyzji wydanej przez swego wikariusza sądowego⁹⁵.

Podległość hierarchiczna wikariusza sądowego biskupowi diecezjalnemu dotyczy struktury, dyscypliny i działania sądu. To biskup mianuje i odwołuje samego oficjała, wiceoficjałów, sędziów i pozostałych pracowników trybunału. Podejmuje odpowiednie akty administracyjne dotyczące struktury i funkcjonowania sądu⁹⁶. Jednak w tym, co dotyczy wyroku (decyzji) w konkretnej sprawie, biskup diecezjalny zobowiązany jest zagwarantować sędziom pełną autonomię i niezależność. Muszą bowiem oni wydawać wyroki zgodnie z własnym sumieniem (zob. kan. 1608 KPK), a nie zgodnie z opinią czy wolą biskupa⁹⁷. Jeżeli biskup sam nie rozpoznaje sprawy zgodnie z przepisami prawa, nie może w żaden sposób ograniczać wolności wikariusza sądowego i sędziów⁹⁸. Ci bowiem wydają wyrok „mając tylko Boga przed oczyma”, wolni od wszelkich nacisków czy wpływów innych osób, w tym własnego biskupa⁹⁹.

O prawie oficjała i obowiązku biskupa poszanowania wolności i niezależności swego wikariusza sądowego przypomina art. 38 § 3 instrukcji *Dignitas connubii*. Biskup, do którego należy czuwanie nad poprawnym administrowaniem sprawiedliwości w sądzie, może domagać się od oficjała przedstawienia relacji na temat stanu i działalności sądu diecezjalnego, ale „z zachowaniem tego, co do niego [wikariusza sądowego] należy z mocy prawa, szczególnie wolności w wydawaniu wyroku”. Niejako przy okazji obowiązku składania sprawozdania – wydaje się, że można było uczynić to w sposób bardziej kategoryczny, jednoznaczny i stanowczy¹⁰⁰ – przypomina się o tym,

⁹⁵ Zob. L.G. WRENN, *Komentarz do kan. 1420*, [w:] *New Commentary on the Code of Canon Law*, red. J.P. Beal, J.A. Coriden, T.J. Green, New York–Mahwah: Paulist Press 2000, s. 1624.

⁹⁶ Szerzej na ten temat zob. P. MALECHA, *Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego*, s. 11-14, 21-26.

⁹⁷ Zob. K. LÜDICKE, *Komentarz do kan. 1419*, [w:] *Münsterischer Kommentar*, nr 8; Z. GROCHOLEWSKI, *Komentarz do kan. 1420*, [w:] *Comentario Exegético*, t. IV, cz. 1, 1996, s. 774; J. KRUKOWSKI, *Komentarz do kan. 1420*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V: *Księga VII. Procesy*, red. J. Krukowski, Poznań: Pallottinum 2007, s. 35; P. MALECHA, *Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego*, s. 12; L.P. TKACZYK, *El proceso más breve*, s. 45.

⁹⁸ Zob. F. ROBERTI, *De processibus*, t. I, In Civitate Vaticana: Libreria Pontificii Istituti Utriusque Iuris 1956, s. 244.

⁹⁹ Zob. J.J. GARCÍA FAILDE, *Nuevo Tratado*, s. 110. Na temat historii i znaczenia tej tradycyjnej formuły w sędownictwie kościelnym zob. G.P. MONTINI, «*Solum Deum prae oculis habentes*». *Significato di una formula*, [w:] «*Veritas non auctoritas facit legem*». *Studi di diritto matrimoniale in onore di Piero Antonio Bonnet*, red. G. Dalla Torre, C. Gullo, G. Boni, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2012, s. 363-374.

¹⁰⁰ Być może źródół powiązania nakazu poszanowania niezależności wikariusza sądowego akurat w kontekście przedstawiania sprawozdania biskupowi należy doszukiwać się w okólniku Najwyż-

że wikariuszowi sądowemu nade wszystko (*maxime*) przysługuje *libertas in sententia ferenda*¹⁰¹. Tę niezależność wikariusz sądowy posiada nie ze względu na przyznanie mu jej przez biskupa, ale z mocy prawa. Jedynym legalnym sposobem czuwania biskupa nad trybunałem jest dowiadywanie się o stanie sądu i wyciąganie odpowiednich wniosków oraz podejmowanie stosownych decyzji na podstawie wiedzy uzyskanej ze sprawozdań przedstawianych przez wikariusza sądowego. Decyzje te nie mogą jednak ingerować w orzekanie w konkretnych sprawach z naruszeniem swobody przysługującej sędziemu. Wyrok wówczas byłby nieważny w sposób nieusuwalny¹⁰².

Jak wyżej wspomniano, biskup ma prawo zastrzec sobie osądzenie pewnych, dowolnie wybranych przez siebie spraw – określonych konkretnie lub rodzajowo¹⁰³. Musi to jednak uczynić zanim sprawa zostanie przyjęta do rozpoznania w sądzie w trybie zwykłym, tzn. przez kolegium sędziowskie pod przewodnictwem wikariusza sądowego lub przez sędziego orzekającego w składzie jednoosobowym. Biskup nie może przejmować sprawy w trakcie jej rozpoznawania, musi uczynić to wcześniej¹⁰⁴. O ile *Stolica Apostolska* na mocy prymatu Biskupa Rzymskiego może w dowolnym stadium sporu „przejąć” czy też „przywołać” przed trybunał apostolski sprawę już prowadzoną w sądzie diecezjalnym¹⁰⁵, biskup diecezjalny nie ma takiego prawa.

szezo Trybunału Sygnatury Apostolskiej z 24 lipca 1972 r., w którym – po przypomnieniu, że biskup i oficjał są ze sobą ściśle zjednoczeni w sprawowaniu sprawiedliwości w Kościele – nakazywało się oficjałowi udostępniać akta sądowe i teksty wyroków biskupowi, gdy tego żądał, oraz składać mu sprawozdania z działalności trybunału, z zachowaniem tego, co prawo stanowi o wydawaniu wyroku w kan. 1869 CIC z 1917 r., czyli dzisiejszym kan. 1608 KPK, w którym mowa o konieczności osiągnięcia pewności moralnej, którą sędzia powinien czerpać opierając się tylko na tym, co w procesie zostało dokonane i udowodnione, a więc na podstawie akt i dowodów ocenianych przezeń w sumieniu (domyślnie zatem bez ingerencji innych osób, w tym biskupa). Zob. SUPREMUM SIGNATURAE APOSTOLICAE TRIBUNAL, *Litterae circulares de potestate iudicandi eique consecrariis*, [w:] *Documenta recentiora circa rem matrimonialem et processualem cum notis bibliographicis et indicibus*, red. I. Gordon, Z. Grocholewski, Romae: Pontificia Universitas Gregoriana 1977, s. 224-225, nr 2 i 4.

¹⁰¹ Podobnie pomocniczy wikariusze sądowi, choć podlegają oficjałowi, jednak „z zachowaniem ich wolności w orzekaniu” (art. 41 § 2 instrukcji *Dignitas connubii*).

¹⁰² Zob. H. FRANCESCHI, *Komentarz do art. 38 instrukcji „Dignitas connubii”*, [w:] *Norme procedurali*, s. 311.

¹⁰³ Zob. M.A. ORTIZ, *Komentarz do art. 22 instrukcji „Dignitas connubii”*, s. 292. Aby uniknąć posądzeń o stronniczość, postuluje się, by biskup nie rezerwował dla siebie doraźnie konkretnych spraw, ale raczej zastrzegał sobie osobiste rozpoznawanie spraw określonego typu. Zob. Sz. PIKUS, *Niezawisłość sędziego*, s. 73.

¹⁰⁴ Zob. K. LÜDICKE, *Komentarz do kan. 1419*, [w:] *Münsterischer Kommentar*, nr 8.

¹⁰⁵ Zob. kan. 1405 § 1, 4° i 1417 § 1 KPK. Jednakże takie przejęcie sprawy w trakcie jej prowadzenia ma charakter wyjątkowy, regułą jest bowiem, że odwołanie złożone do Stolicy Apostolskiej nie zawiesza wykonywania jurysdykcji przez sędziego, który zaczął już rozpoznawać sprawę; może

Dlatego po ukonstytuowaniu się kolegium sędziowskiego w danej sprawie¹⁰⁶ biskup nie może już jej rozpoznawać ani w żaden sposób ingerować w jej osądzenie¹⁰⁷. Przejęcie przez biskupa w toku postępowania sprawy w celu jej osobistego osądzenia rodziłoby poważne wątpliwości co do jego bezstronności i obiektywizmu¹⁰⁸.

Troska biskupa diecezjalnego o sąd diecezjalny obejmuje także czuwanie nad tym, by wyroki, które w nim zapadają, były wydawane sprawiedliwie. Papież św. Jan Paweł II w ostatnim swym przemówieniu do Roty Rzymskiej w dniu 29 stycznia 2005 r. przypominał, że biskupi, którzy na mocy Bożego prawa są ustanowieni sędziami w swych wspólnotach, są wezwani do „weryfikowania wyroków pod kątem ich zgodności z prawą nauką”¹⁰⁹. Ten aspekt troski biskupa o należyte sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w Kościele nie może jednak polegać na ingerowaniu w konkretne wyroki. Biskup winien natomiast czuwać nad tym, by sąd w jego diecezji był obsadzony przez osoby odpowiednio przygotowane, cieszące się wymaganymi przymiotami i kwalifikacjami oraz by powołani do pełnienia funkcji sędziowskich swoje obowiązki wykonywali starannie i zgodnie z przepisami prawa¹¹⁰. Na podstawie informacji uzyskanych z przedstawianych mu sprawozdań, wskazań Sygnatury Apostolskiej czy innych źródeł wiedzy biskup powinien podejmować stosowne działania (także korygujące) – przede wszystkim decyzje personalne – w celu zapewnienia wiernym możliwości korzystania z posługi sędziowskiej, zapobieżenia nadużyciom oraz szybkiego usunięcia tych, do

on zatem kontynuować postępowanie aż do końcowego wyroku, chyba że Stolica Apostolska powiadomiła sędziego o przejęciu przez siebie sprawy (zob. kan. 1417 § 2 KPK). Szerzej na temat instytucji *avocatio causae* zob. F. DANEELS, *Avocación*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, t. I, s. 606-608.

¹⁰⁶ Zob. art. 118 § 1 instrukcji *Dignitas connubii*.

¹⁰⁷ Zob. R. SZTYCHMILER, *Komentarz do art. 38 instrukcji „Dignitas connubii”*, [w:] *Komentarz do Instrukcji procesowej*, s. 80. Nie jest to jednak argument, przeciwko któremu nie można by wytoczyć racji przeciwnych, bowiem w myśl kan. 1425 § 5 KPK wyznaczony sędzia z bardzo ważnej przyczyny może zostać zastąpiony innym. Nie jest też nie do podważenia uciekanie się do przepisów kan. 1512, 2° KPK o utrwaleniu się jurysdykcji sędziego wraz z pierwszym wezwaniem strony pozwanej, stale przecież chodzi o ten sam sąd. Niekiedy natomiast przywołuje się zasadę *lite pendente, nihil innovetur* z kan. 1512, 5° KPK, choć odnosi się ona raczej do przedmiotu sporu, nie wyklucza zaś stanowczo możliwości zmiany sędziego w toku postępowania.

¹⁰⁸ Wyrażona w kan. 1425 § 5 KPK zasada niezmienności składu orzekającego służy ochronie niezależności sędziego i jest wyrazem bezstronności sądu. Zob. Sz. PIKUS, *Niezawistość sędziego*, s. 328-334.

¹⁰⁹ JAN PAWEŁ II, *Przemówienie do Roty Rzymskiej z 29 stycznia 2005 r.*, [w:] JAN PAWEŁ II, *Dzieła zebrane*, t. V, s. 744-745, nr 4.

¹¹⁰ Zob. art. 33 instrukcji *Dignitas connubii*.

których ewentualnie już doszło¹¹¹. Dlatego Jan Paweł II w cytowanym przemówieniu przypominał, że „pasterzom Kościoła nie wolno sądzić, że działalność ich trybunałów to kwestia czysto «techniczna», którą nie muszą się interesować, gdyż mogą powierzyć ją w całości swoim wikariuszom sądowym”. W tym samym duchu trzeba rozumieć też wezwanie papieża Franciszka do tego, by biskup diecezjalny osobiście angażował się w działalność swego sądu i nie pozostawiał funkcji sądowniczej w sprawach małżeńskich wyłącznie urzędowi kurialnym. Osobiste zaangażowanie biskupa nie może jednak polegać na wywieraniu bezpośredniego wpływu na sprawy sądowe, których on sam osobiście nie prowadzi.

*

Biskup jest odpowiedzialny za sprawowanie sprawiedliwości w diecezji. On, z mocy prawa Bożego, posiada władzę sądenia w Kościele partykularnym. Wikariusz sądowy, który uczestniczy w sądowniczej władzy biskupa, tworzy z nim jeden trybunał, co oznacza, że posiada tę samą władzę, którą ma biskup. Wyrok wydany przez wikariusza sądowego w imieniu biskupa jest wydany tak, jakby uczynił to sam biskup. Mimo hierarchicznej podległości wynikającej z ustrojowych zasad eklezjologicznych, wikariusz sądowy w rozpoznawaniu spraw i ich osądzeniu cieszy się pełną niezależnością, której nie można kwestionować czy ograniczać. Biskup diecezjalny może także sądzić osobiście w każdej sprawie, której prawo nie wyjmuje z jego kompetencji. Papież Franciszek kładzie mocny nacisk na wezwanie biskupa do osobistego sprawowania funkcji sądowniczej. W swoim działaniu biskup musi zawsze stosować się do przepisów prawa. Nie może przejąć do osobistego sądenia sprawy, której rozpoznawanie już się rozpoczęło *coram suo vicario iudiciali*. Od wyroku wydanego przez wikariusza sądowego przysługuje apelacja – jednak nie do biskupa diecezjalnego, ale do trybunału II instancji. Troska biskupa diecezjalnego o poprawne sprawowanie sprawiedliwości, zgodnie z prawem i Magisterium Kościoła, nie może polegać na interweniowaniu w konkretnych sprawach, ale wyraża się w szeroko rozumianej trosce biskupa o sąd diecezjalny, przede wszystkim zaś w obsadzaniu urzędów sądowych kompetentnymi osobami, którym biskup winien zapewnić warunki do rzetelnego sprawowania posługi sądowniczej.

¹¹¹ Zob. kan. 1457 § 1 KPK oraz KONGREGACJA DS. BISKUPÓW, *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów „Apostolorum successores”*, s. 79, nr 68.d. Zob. też J. SALEGUI URDANETA, *La postestad judicial*, s. 72-77; P. MALECHA, *Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego*, s. 19-31.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, praefatione, fontium annotatione et indice analythico-alphabetico ab Emmo Pietro Card. Gasparri auctus, 27.05.1917, Romae 1917.
- SACRA CONGREGATIO DE DISCIPLINA SACRAMENTORUM: Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis in pertractandis causis de nullitate matrimoniorum, 15.08.1936, AAS 28 (1936), s. 313-372.
- PIUS XII: Przemówienie do Trybunału Roty Rzymskiej, 1.10.1942, AAS 34 (1942), s. 338-343.
- SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II: Constitutio dogmatica de Ecclesia «Lumen gentium» (21.11.1964), AAS 57 (1965), s. 5-67; tekst polski w: Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie, Poznań: Pallottinum 2012, s. 104-166.
- SUPREMUM SIGNATURAE APOSTOLICAE TRIBUNAL: Litterae circulares de potestate iudicandi eique consecrariis, 24.07.1972, [w:] Documenta recentiora circa rem matrimonialem et processualem cum notis bibliographicis et indicibus, red. Ignatius Gordon, Zenon Grocholewski, Romae: Pontificia Universitas Gregoriana 1977, s. 224-225.
- Codex Iuris Canonici. Fontium annotatione et indice analythico alphabetico auctus, 25.01.1983, ed. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 1989.
- Catechismus Catholicae Ecclesiae, 11.10.1992, Libreria Editrice Vaticana 1997; tekst polski w: Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań: Pallottinum 1994.
- IOANNES PAULUS II: Litterae apostolicae motu proprio datae «Sacramentorum Sanctitatis Tutela» quibus Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis promulgantur, 30.04.2001, AAS 93 (2001), s. 737-739.
- JAN PAWEŁ II: Posynodalna adhortacja apostolska „Pastores gregis” o biskupie, służce Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata, 16.10.2003, Watykan: Libreria Editrice Vaticana 2003.
- KONGREGACJA DS. BISKUPÓW: Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów „Apostolorum successores”, 22.02.2004, wyd. polskie, Kielce: Jedność 2005.
- PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS: Dignitas Connubii. Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii, 25 I 2005, „Communicationes” 37 (2005), s. 11-92; tekst polski w: Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”, red. Tomasz Rozkrut, Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 2007.
- JAN PAWEŁ II: Przemówienie do Trybunału Roty Rzymskiej, 29.01.2005, [w:] JAN PAWEŁ II, Dzieła zebrane, t. V, Kraków: Wydawnictwo M 2007, s. 743-745.
- BENEDYKT XVI: Przemówienie do Trybunału Roty Rzymskiej, 26.01.2008, AAS 100 (2008), s. 84-88.
- CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI: Normae de gravioribus delictis, 21.05.2010, AAS 102 (2010), s. 419-431; tekst polski: „L'Osservatore Romano”, wyd. polskie, 31 (2010), nr 10, s. 53-56.
- FRANCISCUS: Litterae apostolicae motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus» quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur, 15.08.2015, AAS 107 (2015), s. 958-970; tekst polski w: FRANCISZEK, List apostolski motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (tekst łacińsko-polski), Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2015.

- TRYBUNAŁ APOSTOLSKI ROTY RZYMSKIEJ: Subsydium aplikacyjne do Motu pr. „Mitis Iudex Dominus Iesus”, Watykan: Libreria Editrice Vaticana 2016.
- DZIEKAN TRYBUNAŁU ROTY RZYMSKIEJ: „Mens” Papieża w reformie procesów małżeńskich, [w:] TRYBUNAŁ APOSTOLSKI ROTY RZYMSKIEJ, Subsydium aplikacyjne do Motu pr. „Mitis Iudex Dominus Iesus”, Watykan: Libreria Editrice Vaticana 2016, s. 49.
- FRANCISCUS: Ad Participes Cursus a Tribunali Rotae Romanae proveci, 25.11.2017, AAS 109 (2017), s. 1313-1316.
- CONGREGATIO DE INSTITUTIONE CATHOLICA: Instructio «Novis postulatis» – Studia iuris canonici sub luce processus matrimonialis reformationis, 29.04.2018, AAS 110 (2018), s. 659-682.
- FRANCISZEK: Droga eklezjalna z rodzinami i dla rodziny. Przemówienie na rozpoczęcie roku sądowego Trybunału Roty Rzymskiej, 29.01.2021, „L'Osservatore Romano”, wyd. polskie, 41 (2021), nr 2, s. 9-12.

LITERATURA

- BARTCZAK Adam: Podstawowe założenia reformy kanonicznego procesu małżeńskiego w motu proprio Franciszka „Mitis Iudex Dominus Iesus”, „Łódzkie Studia Teologiczne” 25 (2016), nr 2, s. 57-70.
- BERZOSA MARTÍNEZ Raúl: El obispo como juez según las cartas apostólicas «Mitis Iudex Dominus Iesus» y «Mitis et Misericors Iesus», „Revista Española de Derecho Canónico” 57 (2018), s. 43-79.
- BISKUPSKI Stefan: Prawo małżeńskie Kościoła Rzymskokatolickiego, t. II: Proces małżeński, Olsztyn: Kuria Biskupia Diecezji Warmińskiej 1960.
- BONNET Piero Antonio: I tribunali nella loro diversità di grado e di specie, [w:] Il Processo matrimoniale canonico, red. Piero A. Bonnet, Carlo Gullo, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 1994, s. 183-225.
- CABREROS DE ANTA Marcelino: Grados y clases de tribunales, [w:] S. ALONSO MORÁN, M. CABREROS DE ANTA, Comentarios al Código de Derecho Canónico con el texto legal latino y castellano, t. III, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos 1964, s. 257-320.
- DEL POZZO Massimo: Chiarimenti pontifici sul «processus brevior». Riflessioni alla luce del Discorso del 25 novembre 2017, „Ius Canonicum” 58 (2018), s. 503-537.
- DEL POZZO Massimo: Il processo matrimoniale più breve davanti dal vescovo, Roma: EDUSC 2016.
- DZIERŻON Ginter: Dyspensa w kanonicznym porządku prawnym. Studium prawnohistoryczne, Warszawa: Wydawnictwo UKSW 2020.
- GARCÍA MATAMORO Luis: Komentarz do kan. 1419, [w:] Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe comentada por profesores de derecho canónico de la Universidad Pontificia de Salamanca, wyd. 6, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos 2014, s. 837.
- GÓRALSKI Wojciech: „Processus brevior coram episcopo” – czy zupełnie „novum”?, „Kościół i Prawo” 8 (2019), nr 1, s. 169-186.
- GÓRALSKI Wojciech: Proces małżeński skrócony przed biskupem, Płock: Płocki Instytut Wydawniczy 2017.
- GÓRALSKI Wojciech: Znaczenie, rola i zadania Roty Rzymskiej w świetle przemówień papieskich wygłoszonych do tego trybunału w latach 1939-2007, „Ius Matrimoniale” 13 (2008), s. 43-78.

- GROCHOLEWSKI Zenon: Komentarz do kan. 1419-1420, [w:] *Comentario Exegético al Código de Derecho Canónico*, red. Ángel Marzoa, Jorge Miras, Rafael Rodríguez-Ocaña, t. IV, cz. 1, Pamplona: EUNSA 1996, s. 766-781.
- GROCHOLEWSKI Zenon: *Zasady inspirujące Księgę VII „De processibus” KPK, „Ius Matrimoniale” 4 (1999)*, s. 153-180.
- HANSEN Frederik: *The unity and threefold expression of the „Potestas Regiminis” of the diocesan bishop – Cann. 381 § 1 and 391*, Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana 2014.
- JONE Heribertus: *Commentarium in Codicem Iuris Canonici*, t. I, Paderborn: Officina Libraria F. Schöningh 1950.
- KANTOR Robert: *Posługa sądownicza biskupa w starożytności chrześcijańskiej, „Annales Canonici” 6 (2010)*, s. 201-211.
- KRAKOWSKI Kamil: *„Processus brevior coram Episcopo” – Czy każdy biskup jest kompetentny do wydania wyroku stwierdzającego nieważność małżeństwa w procesie skróconym?, „Rocznik Teologii Katolickiej” 17 (2018)*, s. 171-185.
- KRUKOWSKI Józef: *Komentarz do kan. 1420, [w:] Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. V: Księga VII. Procesy*, red. Józef Krukowski, Poznań: Pallottinum 2007, s. 34-36.
- KRUKOWSKI Józef, SOBAŃSKI Remigiusz: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. I: Księga I. Normy ogólne*, red. Józef Krukowski, Poznań: Pallottinum 2003.
- LLOBELL Joaquín: *Sulla valenza giuridica dei Discorsi del Romano Pontefice al Tribunale Apostolico della Rota Romana, „Ius Ecclesiae” 17 (2005)*, s. 547-564.
- LÜDICKE Klaus: *„Dignitas Connubii”. Die Eheprozessordnung der katholischen Kirche. Text mit Übersetzungshilfe und Kommentar*, Essen: Ludgerus-Verlag 2005.
- LÜDICKE Klaus, JENKINS Ronny: *Dignitas connubii. Norms and Commentary*, Alexandria: Canon Law Society of America 2006.
- LÜDICKE Klaus: *Komentarz do kan. 1419, [w:] Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici (unter besonderer Berücksichtigung der Rechtslage in Deutschland, Österreich und der Schweiz)*, red. Klaus Lüdicke, t. VI, Essen: Ludgerus-Verlag 1988.
- MAJER Piotr: *Proces małżeński skrócony przed biskupem, [w:] Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus” papieża Franciszka*, red. Piotr Skonieczny, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2015, s. 163-217.
- MALECHA Paweł: *Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego w procesie sądowym małżeńskim po ogłoszeniu motu proprio „Mitis Iudex” papieża Franciszka, „Ius Matrimoniale” 27 (2016), nr 3, s. 5-33.*
- MICHIELS Gommarus: *De potestate ordinaria et delegata. Commentarius tituli V libri II Codicis Iuris Canonici. Canones 196-210*, Parisiis–Tornaci–Romae–Neo Eboraci: Desclée & Soc. 1964.
- MINGARDI Massimo: *Il ruolo del vescovo diocesano, [w:] La riforma dei processi matrimoniali di Papa Francesco. Una guida per tutti*, Milano: Ancora 2016, s. 91-105.
- MONTINI Gian Paolo: *«Solum Deum prae oculis habentes». Significato di una formula, [w:] «Veritas non auctoritas facit legem». Studi di diritto matrimoniale in onore di Piero Antonio Bonnet*, red. Giuseppe Dalla Torre, Carlo Gullo, Geraldina Boni, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2012, s. 363-374.
- NAVARRETE Urbano: *Derecho matrimonial canónico. Evolución a la luz del Concilio Vaticano II*, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos 2007.

- NAVARRETE Urbano: *Introduzione*, [w:] *Le allocuzioni dei sommi pontefici alla Rota romana (1939-2003)*, red. Grzegorz Erlebach, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2004, s. 7-15.
- Norme procedurali canoniche commentate, red. Massimo del Pozzo, Joaquín Llobell, Jesús Miñambres, Roma: Coletti a San Pietro 2013.
- NUÑEZ Gerardo: El proceso «brevior»: exigencias y estructura, „*Ius Canonicum*” 56 (2016), nr 111, s. 135-155.
- ORZESZYNA Krzysztof: *Urząd wikariusza biskupiego w prawie powszechnym Kościoła łacińskiego*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2002.
- PAGÉ Roch: Questions Regarding the Motu Proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*, „*The Jurist*” 75 (2015), s. 607-617.
- PAPALE Claudio: *I processi. Commento ai canoni 1400-1670 CIC*, Roma: Urbaniana University Press 2017.
- PIKUS Szymon: *Niezawisłość sędziego kościelnego*, Lublin–Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 2009.
- PINTO Pio Vito: *Los Procesos en el Código de Derecho Canónico. Comentario sistemático al libro VII después de la reforma del papa Francisco con el M.p. Mitis Iudex Dominus Iesus*, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos 2021.
- RABINO Gianluca: «*Ipse Episcopus iudex*»: ritorno alla tradizione canonica?, *Stato, Chiese e pluralismo confessionale*. Rivista telematica, <https://www.statoechiese.it/%20contributi/ipse-episcopus-iudex-ritorno-alla-tradizione-canonica> [dostęp: 15.03.2021].
- ROBERTI Franciscus: *De processibus*, t. I, In *Civitate Vaticana: Libreria Pontificii Instituti Utriusque Iuris* 1956.
- RODRÍGUEZ CHACÓN Rafael: Las «allocuciones» del Papa al Tribunal de la Rota Romana y su valor jurídico, [w:] *Cuestiones actuales de Derecho Canónico y Derecho Eclesiástico del Estado: actas de las XXXIV Jornadas de Actualidad Canónica, organizadas por la Asociación Española de Canonistas en Madrid, 23-25 de Abril de 2014*, red. Jordi Bosch, Madrid: Dykinson 2015, s. 23-69.
- RODRÍGUEZ-OCAÑA Rafael: Retos que presenta la conversión de la justicia en la Iglesia a la luz del m.p. «*Mitis Iudex Dominus Iesus*», *Stato, Chiese e pluralismo confessionale*. Rivista telematica, <https://www.statoechiese.it/contributi/retos-que-presenta-la-conversion-de-la-justicia-en-la-iglesia-a-la-luz-del/chiesa-cattolica> [dostęp: 15.03.2021].
- ROZKRUT Tomasz: *Jan Paweł II do Roty Rzymskiej (1979-2003)*, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 2003.
- SALEGUI URDANETA Javier: La potestad judicial en la diócesis, „*Cuadernos Doctorales*” 23 (2009), s. 53-94.
- SERRES LÓPEZ DE GUEREÑU Roberto: El motu proprio «*Mitis Iudex Dominus Iesus*». Un servicio de misericordia y de verdad, „*Ius Communio*” 4 (2016), s. 71-102.
- SZTYCHMILER Ryszard: Komentarz do art. 38 instrukcji „*Dignitas connubii*”, [w:] *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. Tomasz Rozkrut, Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 2007, s. 78-81.
- TKACZYK Łukasz Piotr: *El proceso más breve en la nueva normativa del M.P. «Mitis Iudex Dominus Iesus»*. Su especialidad y pautas de desarrollo, Pamplona: EUNSA 2019.
- TORQUEBLAU Pierre, NAZ Raoul, DE CLERCQ Charles: *Traité de droit canonique*, t. IV, Paris: Librairie Letouzey et Ané 1954.

- VIANA Antonio: El gobierno de la diócesis según derecho en el directorio «Apostolorum successores», „Ius Canonicum” 92 (2006), s. 639-659.
- VIANA Antonio: Naturaleza canónica de la potestad vicaria de gobierno, „Ius Canonicum” 28 (1988), s. 99-130.
- VIANA Antonio: Oficio capital, [w:] Diccionario General de Derecho Canónico, red. Jorge de Otaduy, Antonio Viana, Joaquín Sedano, t. V, Cizur Menor (Navarra): Thomson Reuters Aranzadi 2012, s. 684-686.
- WAŚNIK Wojciech: Urząd i zadania wikariusza sądowego, „Kieleckie Studia Teologiczne” 8 (2009), s. 191-214.
- WERNZ Franciscus Xaverius: Ius decretalium, t. V: De iudiciis ecclesiasticis, Prati: Ex Officina Libraria Giachetti 1914.
- WITSCH Norbert: Reservation, [w:] Lexikon für Kirchen- und Staatskirchenrecht, red. Axel von Campenhausen, Ilona Riedel-Spangenberg, Reinhold Sebott, t. III, Paderborn: Schöningh 2004, s. 439-440.
- WRENN Lawrence: Komentarz do kan. 1420, [w:] New Commentary on the Code of Canon Law, red. John P. Beal, James A. Coriden, Thomas J. Green, New York–Mahwah: Paulist Press 2000, s. 1624.
- ŻUROWSKI Marian: Problem władzy i powierzania urzędów w Kościele katolickim, Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy 1984.

CZY BISKUP DIECEZJALNY MOŻE WPLYWAĆ NA DECYZJE SWEGO SĄDU?
REFLEKSJE NA KANWIE WYPOWIEDZI PAPIEŻA FRANCISZKA
DO TRYBUNAŁU ROTY RZYMSKIEJ Z 29 STYCZNIA 2021 R.

Streszczenie

Inspiracją do napisania artykułu była wypowiedź papieża Franciszka, w której zachęcał biskupa, niezgadającego się z decyzją własnego trybunału diecezjalnego, do samodzielnego osądzenia sprawy. Analizowane są następujące zagadnienia: władza sędziowska biskupa diecezjalnego, wezwanie papieża Franciszka do osobistego rozpoznawania spraw sądowych przez biskupa, *potestas vicaria* wikariusza sądowego (oficjała) i jego niezależność od biskupa w sądeniu spraw. Troska biskupa diecezjalnego o poprawne sprawowanie sprawiedliwości, zgodnie z prawem i Magisterium Kościoła, nie może polegać na interweniowaniu w konkretnych sprawach, ale wyraża się w szeroko rozumianej trosce biskupa o sąd diecezjalny, przede wszystkim zaś w obsadzaniu urzędów sądowych kompetentnymi osobami, którym biskup winien zapewnić warunki do rzetelnego sprawowania posługi sędziowskiej.

Słowa kluczowe: Kościół katolicki; Rota Rzymska; biskup diecezjalny; sądownictwo kościelne; wikariusz sądowy; stwierdzenie nieważności małżeństwa; niezawisłość sędziowska; *Mitis Iudex Dominus Iesus*

CAN A DIOCESAN BISHOP INFLUENCE THE DECISIONS OF HIS DIOCESAN TRIBUNAL?
REFLECTIONS ON THE POPE FRANCIS' STATEMENT
TO THE ROMAN ROTA ON JANUARY 29, 2021

S u m m a r y

This paper was inspired by the Pope Francis' statement in which he encouraged a bishop who disagreed with the decision of his own diocesan tribunal to judge the case himself. The following issues are analyzed in the paper: 1) the judicial power of the diocesan bishop, 2) the Pope Francis' call for the bishop to personally judge, and 3) the *potestas vicaria* of a judicial vicar (*officialis*) and his independence from the bishop in judging. The concern of a diocesan bishop for the proper administration of justice, in accordance with the law and the Magisterium of the Church, cannot consist in intervening in specific cases, but it should be expressed in a bishop's concern for the diocesan tribunal in the broadest sense of the term, especially in the filling of judicial offices with competent persons to whom a bishop should provide with conditions for the reliable exercise of judicial ministry.

Keywords: Catholic Church; Roman Rota; diocesan bishop; Ecclesiastical judicature; the judicial vicar; judicial independence; *Mitis Iudex Dominus Iesus*